

A FORRADALMAK SZEGEDI SZEMTANÚI

VISSZAEMLEKEZÉSEK 1918-19-RE

**ÖSSZEÁLLÍTOTTA:
CSONGOR GYŐZŐ**

SZEGED, 1959.

A FORRADALMAK SZEGEDI SZEMTANÚI

VISSZAEMLEKEZÉSEK

1918–19-RE

ÖSSZEÁLLÍTOTTA:

CSONGOR GYŐZŐ

SZEGED, 1959.

Bevezető

1919. Szeged...

Még gyermek voltam akkor. Valójában visszaemlékezésről nem lehet szó. Csak arra emlékszem, amit gyerekszemmel láttam magam körül, meg amit a szülői házban hallottam. Láttam francia katonákat, szerecseneket, lovas szpáhikat masírozni a körúton, ahol laktunk. Anyám mesélte, hogy a francia városparancsnok később elrekkvirdálta lakásunkat a maga számára. Ebben az időben hallottam először ezt a szót: p r o l e t á r. Mit tudhattam én még ennek jelentéséről? Csak egy balalajka dallam zsongott a fülemben s zsong még ma is, hogy ...»valahol, az utca sarkon vallatnak egy proletárt!...«

Szatymazra is emlékszem. Kukovetz Nanára, a mártír festőművésznőre, akivel hely hiányában egy ágyban aludtam, később édesanyjára, egy törekény kis aszszonykára, aki mindig feketében járt...

Aztán arra is emlékszem, hogy sokat hurcoltak bennünket, bátyámmal együtt ide-oda, jöttek, mentek az emberek. Sokszor hallottam emlegetni, hogy a fehérektől félni kell, mert azok kegyetlen emberek. Akkoriban a gyűlölet lett úrrá ebben az országban. Persze, én azt nem érthettem meg, miért olyan ádázak az emberek az egyre váltakozó és változó gondolatok üldözésében. Abban az időben pedig semmit sem gyűlöltek jobban ezek a szocialistánál, a munkásnál. Izzott a gyűlöletük és égetett, mint a tűzhányóból frissen küört láva...

A többire már világosan emlékszem. Amikor apám hazajött a börtönből, kézről-kézre adták lakásunkban (akkor már a Zsótér-házban laktunk) a kilincset az elvtársak. Erre a második fogalomra már kézzelfoghatóbban emlékszem. Most is előttem látom Stéhli bácsit, Minda Mátyást, akik ingyen kifestették nekünk a szobát, a derék Szabó Jánost és feleségét, a mintaszerű munkásasszonyt, aki titokban hordta lakásunkra a Népszavát s a különféle munkásmozgalmi iratokat. Emlékszem Cseh Imrére, Marosán Milánra, utóbbinak szavajárása volt: »...több kenyeret a munkásnak és kevesebb vért!...«, továbbá Kövecs Antalra, Munkácsi Istvánra, Dobó Miklósrá, ugyancsak a még élő öreg barátomra, Varga Jánosra, meg a többiekre. Azt is tudom, mikor esedékes volt a cipőtálpalás, nem kellett fizetni érte a suszternek. Ekkor találkoztam egy harmadik fogalommal: a m u n k á s ö s s z e t a r t á s s a l.

Ekkor ismertem meg s tanultam szeretni a munkásságot. Láttam, hogyan bántak el azokkal, »akik a fennálló rend ellen szavukat felemelték«, láttam apám homlokán a bélyeget, amit rásütött az azelött hozsannázó társadalom s éreztem a tizesztendő nyomorúság alatt (eddig tartott a börtönnél is súlyosabb hivatalvesztés ideje), hogy az úri rendszer sújtja az ártatlanokat is, az apák »vétkeiért«. Ott éltem, mint kisdíák, később egyetemi hallgató, a munkások között, velük sportoltam, bár ez abban az időben nem volt kívánatos. Sokat láttam, tapasztaltam s harminc esztendőn keresztül gyűjtöttem az emlékeket. Láttam a május elsejéket s éreztem

izzó, olykor robbanásra kész hangulatukat. Láttam félrevezetett, tüntető diákokat, tudomást szerezhettem arról, hogyan hallgattatják el s tiporják sárba az újabb és újabb márciusokat.

A szülői házból meggyőződhettem arról, hogy »szegényjogon bélyegmentes« ügyekből nem lehet megélni. Emlékszem a »kommunista pörökre« (Zocskár, Rusz s mások), apám néhány védőbeszédét ma is őrzöm. Tudtam, éreztem a családdal együtt, hogy ezekért »fizetség nem jár« egyéb, mint legfőlőbb egy-egy elvtársi kézszorítás, vagy ígéret a jövőre...

A 19-es emlékek mindig vissza-vissza jártak. Olvastam sokat az akkori eseményekről s mindig ösztönöztem apámat, írja meg emlékezéseit. Ő eleinte vonakodott, mondván, sok embernek arcára kergetné ezzel a szégyenpírt. A felszabadulás után mégis kezébe vette a tollat, megírta emlékiratai egy részét, de befejezni már nem tudta, a halál kivette kezéből...

Életbefáradt ember volt már...

...»megtagadá sorsom, mi után mindvégig epedtem,
csak a halál volt jó: béke ölébe levitt!«

S most elérkezett az idő, hogy negyven év távlatából, mint »kortárs pótló«, részleteket közöljek az ő, és az események más, egykori szereplői, szenvedő társai emlékezéseiből.

Ezekkel a szavakkal bocsátom útjára ezt a visszaemlékezés gyűjteményt, mely természetesen nem léphet föl történetírási igényekkel. Hozzá nem tettem semmit, de kell, hogy hozzászóljon a munkásmozgalom történetírója. Negyven év távlatából is, néhol döbbenetes erővel hatnak némely sorok... mártírok sorai...

Cs. Gy.

Udvardi János

*"...Lám, dúlás, vész után itt minden éledt
S feszült izmok fáradt munkája révén
Az égett üszkök romhalmaz helyénél
Az alkotás virága nyílta békén..."*

(Czibula Antal: Tövískoszorús fejek)

Udvardi János Szabadkán született, 1890. december 9-én. Atyját, aki szegény kishajmoki mezőgazdasági nap-számos volt, korán elveszítette. Édesanyja már 14 éves korában üvegező tanoncnak adta, azelőtt alkalmi munkákkal tartotta fenn családját. Ebben az időben kapcsolódik a munkásmozgalomba, 1907-től, szabadulása óta tagja a szociáldemokrata pártnak. Egy ideig különböző magáncégeknel dolgozott, majd a fővárosi Ganz Waggon- és Gépgyárba került, ahol szakmai munkákat végzett. Az első világháború idején anti-imperialista tevékenységet fejtett ki, mint gyári bizalmi működött, 1907-től kezdve tagja volt a Vas- és Fém munkások Szakszervezetének is.

Kora ifjúságától kezdve nagy tudásvágygal igyekezett képezni önmagát, a pártban Bokányi politikai iskolájához tartozott, szorgalmasan járogatott Budapesten Szabó Ervin előadásaira s hallgatója volt a Galilei-körben tartott előadássorozatnak is.

1918-ban, mint kommunista, részt vesz a jobboldali szociáldemokratákkal szemben folytatott harcokban, a fővárosi, Kőbányai-úti üzemek munkásai között élénk agitációs-propaganda munkát fejt ki. A Kommunisták Magyarországi Pártjának alapító tagjai közé tartozott. Tagja volt Kun Béla és társainak lefogatása után a második K. B.-nak. Pártmegbízásból (Kun Béla és Fiedler Rezső utasítására) került, mint szervező párttitkár, Szegedre. (Előtte egy Szerbán nevű titkár működött, kinek működésével nem voltak megelé-

gedve). Itt már kiforrott egy kommunista csoport, melyben igen tevékenyen dolgozott Belocerkovszkij Antal és felesége. Hozzájuk tartozott még Csorba Mária s ennek nevelt fia, Kovács Péter is. Belocerkovszkij, mint hadifogoly, már régebben élt Magyarországon, közben megtanult magyarul. Náluk lakott Udvardi, az akkori Vitéz utca 6. szám alatt, ahol a különböző röpiratok és újságcikkek készültek. A Kossuth Lajos sugárút 5. számú házban volt a pártiroda, ahol őt Andorka Sándor, Szalai János és Széll Juliska fogadták. Mint titkár, adminisztrálta, szervezte a pártot, agitációs előadásokat tartott. Sűrűn rendezett előadásokat a párhelyiségekben, a mozi-ban, szállókban, sőt a városháza közgyűlési termében is.

1919. március 19-én Neuberger Frigyes »rendcsinálói« elől rövid időre a fővárosba távozik, majd a kommunista központ megbízásával a Dunántúlon mint politikai helyzetmegfigyelő szerepel.

A proletárdiktatúra kikiáltása Budapesten éri. Fiedler politikai népbiztos utasítására, különvonaton, Belocerkovszkij-jal Szegedre utazik a proletár uralom kihirdetése és a helyi tanács megalakítása végett. Megbízása volt arra is, hogy a különvonaton, Szegedig minden közbeeső állomáson jelentse be a proletárhatalom életbelépését.

1919. március 22-én Czibulával és Wallisch-sal megalakítja a hármas tagú direktóriumot, majd a katonai bizottságot Tabódy Zsolt főparancsnoksága alatt. Ugyanekkor tagja lesz az országos Ötszázas Tanácsnak is. A francia megszállók ultimátuma után, amikor a direktórium elhagyta székhelyét, Kiskunfélegyházára, majd Szatymazra tette át működési színhelyét. Vele ment felesége, Somogyi Anna is, aki férjével együtt szintén kivette részét a mozgalomból.

A direktóriumnak, kommunista pártbívei révén, Udvardi a legjelentősebb tagja. Az ő indítványára készítenek felhívást Kiskunfélegyházáról Szeged népéhez (1919. március 27-i keltezéssel), hogy a szegedi proletárok ne üljenek fel az »ellen-direktóriumnak«.

Szeged-Felsőtanyáról a proletár uralom összeomlása előtt három nappal Rabinovics József, a politikai osztály vezetője és Szántó Béla hadügyi népbiztos táviratilag a fővárosba hívták, hogy Zala megyébe kinevezzék az ottani kormányzótanács vezetőjének. Felutazása után kijelentette, hogy az állást nem fogadja el, mert az a törekvése, hogy a direktórium újra bevonuljon Szegedre.

A Tanácsköztársaság bukása után Szabadkán, november 9-én letartóztatják s több társával együtt a »szegedi belügyminisztériumba«, majd a Csillag-börtönbe kerül. Vádiratot adtak ki ellene, mint másodrendű vádlott ellen. (Az 1. sz. Czibula Antal, a harmadik Szalai János hírlapíró, majd Bartha László, Stéhli István, Munkácsi István sorrendben az utána következők, a 22. sz. Udvardi Jánosné és még huszonöt társuk, mint fővádlott.)

Udvardi érezte, hogy reá halálos ítélet várhat s a társaival szökést tervezett a börtönből. Bartha Lászlóval együtt 1920. december 9-én sikerült megszöknie, s elvtársai segítségével Jugoszláviába jutnia, ahol Matuzsán Bélával együtt azonnal a Párt szervezéséhez kezdett. Mint párttitkár, Bécsből kapta az utasításokat s mikor agitációja miatt helyzete lehetetlenné vált — köröző iratot adtak ki ellene —, 1924-ben Bécsbe szökött s onnan a Párt segítségével hamarosan Moszkvába került. Mint-hogy jól beszélt szerbül, azonnal dolgozni kezdett, csakhamar az Üveg- és Porcelán Tröszt párttitkára lett. Mind politikai, mind szakmai téren állandóan képezte magát, mérnöki képesítést szerzett s ilyen minőségben, mint vezető működött a Szovjetunió

hadügyi népbiztossága védelmi építkezéseinél. Legutolsó munkája a Jód- és Bróm Kombinát és szocialista város építkezéseinek irányítása volt.

Közben állandóan propagandamunkát fejtett ki. Ünzetlen, becsületes, képzett kommunista volt, aki minden tudásával, sajátmagával nem törődve, harcolt az SzKP céljaiért. Mint internacionalista, mindvégig tudatában volt annak, hogy a Szovjetunióban a Párt és a szocializmus építése megújuló sikerei egyre közelebb hozzák a második s egyben győzedelmes magyar Tanácsköztársaság idejét is.

Az ország felszabadulását már nem érthette meg, mert 53 éves korában, 1943. március 6-án meghalt.

Bilincsekből — vissza a mozgalomba

Udvardi Jánosné, a volt szegedi kommunista párttitkár második felesége, maga is régi harcos asszony, aki 1916 óta tagja a mozgalomnak, 1919 óta pedig a Kommunista Pártnak s 1922-től 1945-ig élt emigrációban a Szovjetunióban, így beszéli el férjének szökését a szegedi Csillag-börtönből:

...Első férjem szintén pártharcos volt, a Tanácsköztársaság idején alelnöke a III. divízió forradalmi törvényszékének, a kommün bukása után fogolycsere révén került a Szovjetunióba s ott meghalt. Férjem első felesége szívbetegségben halt meg s egy háromhónapos kis leánykát hagyott hátra, akit én neveltem fel. Udvardi Jánossal Moszkvában kötöttem házasságot; vele boldog házasságem volt. Együttlétünk alatt sokat tanult és fejlődött. Sokat mesélt nekem Szegedről — az ottani elvtársakról s minden vágya az volt, hogy megérjük a magyarság felszabadulását s a második, győztes Tanácsköztársaságot.

Férjem a Csillag-börtönben volt, s a többi elvtárral Belocerkovszkijnén keresztül tartotta a kapcsolatot. A vádirat kézhezvétele után cellatársával, Bartha Lászlóval, szökést készítettek elő. Az előkészítésben ugyancsak szerepet vállalt Belocerkovszkijné is. A többi elvtárs az utolsó napokban azonban letett szökési szándékáról. Ők ketten minden körülmények között elszánták magukat. A szökéshez szükséges ruházatot s egyéb anyagiakat Eidus Bentián biztosította.*

Az első naptól kezdve — a tárgyalásokra menet előtt — Udvardi karjára, inge ujjá alá zsebkendőt csavart s így rakatta kezére a bilincseket. Naponta gyakorolták oda- s visszamenet a zsebkendőnek a bilincs alól, s kezüknek a bilincsekből való kihúzását. Ez a művelet a tárgyalás utolsó napjaiban sikerült is.** Udvardi tu-

* *Eidus Bentián* (1880—1944) fogtechnikus; 1909-ben került Szegedre, mint oroszországi emigráns. Forradalmi múltjával s gazdag tapasztalataival hozzájárult a helyi proletariátus ügyéhez. Baráti köréhez Juhász Gyula, Móra Ferenc, Károlyi Lajos, József Attila s később Radnóti Miklós tartozott. A felszabadulást nem érthette meg, a németek ismeretlen helyre hurcolták.

** A szökés időpontja: 1920. december 9. Katona András és Varga János, jelenleg élő veteránok szerint — akiket akkor ugyancsak fegyőrök kísérték —, a Mérey utcában zajlott le, Czibula adta meg a jelet a szökésre. 1921 szeptemberében szöktetésben való bűnrészesesség címén a szegedi törvényszék vádat emelt Zocsikár András szegedi cipésmester és társai (Vékes házaspár, Vikor Dezső, Eidus Bentián, Bökönyi János és Tóth László) ellen s Zocsikárral szemben súlyos börtönbüntetést is mondott ki.

datta elvtársaival, hogy készen vannak az előkészületekkel s a szökés időpontját is kitűzték, az esti órákban.

Udvardi és Bartha a fegyőrök között az utolsó párok voltak. A szökés pillanatát az előttük haladókkal előre megbeszélt jellel közölték:

— Hogyan feleltünk a kérdésekre a tárgyaláson?

— Jól!

Ez volt a jeladás a szökésre.

Udvardi az egyik oldalra ugrott ki, Bartha a másik oldalra. A többi fogoly zavart keltett, hogy ezzel lekössék a fegyőröket s egérutat biztosítsanak társaiknak. Udvardinak s Barthának a leadott lövések ellenére sikerült eljutniok külön-külön az alsóvárosi temetőbe, ahol »macskanyávogással« találtak egymásra. Valami közbejött esemény megzavarhatta azt az elvtársat, akinek a kijelölt rejtékhelyre kellett volna vezetni őket. Így kénytelenek voltak Belocerkovszkijné lakásához menni, vállalva az újabb kockázatot, hogy még az éjjel eljuthassanak a kijelölt búvóhelyre.

Belocerkovszkijné internálva volt lakásán, melynek utcai részébe egy fehér tiszt volt telepítve. Az elvtársnő, ismerve a szokás óráját, nagy izgalomban állt az ablaknál s figyelte az utcán történeteket. Midőn észrevette Udvardit, megrémült, érezte, hogy valami baj lehet. A megbeszélt találkozón nem jelent meg az, aki a szökevények kíséretét vállalta. Okos asszony volt, nem vesztette el a lélekjelenlétét, kezével az udvarba intette Udvardit s minthogy ő maga nem mehetett ki az utcára, gyorsan kiemelte az ágyban alvó 11 éves Lili nevű leánykáját. Annyi ideje sem volt, hogy felöltöztesse a kisleányt, a hálóingére meleg télikabátot adott, meleg papucsot húzott a lábára s megsugta neki a címet, ahova el kellett kísérnie a két szökevényt. Nehogy az utcai fronton észrevegyék, a fürdőszoba ajtaján nyújtotta ki Lilit a fáskamra tetején álló Udvardinak, s a legnagyobb kockázat közepette, nem egy esetben hason csúszva haladtak most már Vékes Józsefné (akkori Csemegi utca 3. vagy 4. sz. alatt) házába, ahol a padláson húzódhatott meg Udvardi és Bartha, vagy 3—4 napig, amíg a városban a zűrzavar le nem csillapult.

Néhány nappal később Vékesné fia, csónakkal a Tiszán, Szerbiába vitte őket. Vékesné parasztasszony volt, aki előzetesen már több elvtársat rejtegetett hasonlóan, mint Udvardiékat a padlásán, amíg számukra a további menekülés biztosítva nem volt.

Abban az időben, az ellenforradalom dühöngése közepette gyakoriak voltak hasonló áldozatvállalások, amelyekben egyszerű emberek, munkások és parasztok, saját magukkal mit sem törődve, olykor saját családjukat is veszélybe rántva, együttérzésüknek a legszebb tanújelét adva igyekeztek »segíteni a lebukottakon«, megmenteni azokat, akikre még szüksége lehetett a mozgalomnak. Az együttérzésnek legszebb tanulsága volt ez azokban a napokban, s mint a példák mutatják, ezek az erőfeszítések nem voltak hiábavalók...

Wallisch Kálmán

*»Szétporladt már minden csontod, Wallisch Kálmán,
Hová lettek a férfiak és asszonyok, akik a Karl
[Marx-Hofot védelmezték?*

*Még a sirotek is nehezen találja a kegyeles utód.
Csak, ha a szívébe tekint,
Csak, ha tetteitekre gondol...«*

(Nádass József: 1934 február 12.)

Értelmes, nyitott szemű munkás volt, kőművessegéd. Politikai pályafutását Szegeden kezdte, ahol 1918-ban vezetőszerepet játszott a szerveződő és erősödő munkástanácsokban. Nem vallotta magát kommunistának, olykor szembenállt velük, 1919 után azonban levonta a tanulságokat, s hű maradt az osztályharc eszméjéhez. Elveiért életével fizetett. Szeged munkássága büszke lehet emlékére, hiszen mint nemzetközi munkásvértanú, a bécsi felkelésben tiszteletreméltó nevet vívott ki magának.

Életéről nagyon keveset tudunk. 1889-ben, Lugoson született. Fiatalon résztvesz a helyi munkásmozgalomban, a szociáldemokrata pártban. 1905-től kezdve tagja az építőmunkások szakszervezetének. Saját szavai szerint*: »... az igazságtalanságok korbácsoltak a munkásmozgalomba, a szocializmus tiszta országútjára. Mindig azt láttam, hogy a társadalomban éppen a legtöbbit, a legnehezebbet a dolgozó kapja, a sorozatos megalázást, a gyalázást s a legkisebb és legszárazabb darab kenye-

ret... Ezért jegyeztem el magamat egész életemre azzal az eszmével, mely elégtételt nyújt, igazságot szolgáltat azoknak, akik munkájukkal tartják fenn a világot. A szocializmusra tette fel egész életemet, meggyőződésből s kitarok mellette az akasztófaig is...«

* Idézem Varga János tollából.

1910–1913-ig a 14., majd a 7. sz. utasszáslóalnál teljesít katonai szolgálata, már az első világháború előtt. 1913 őszén rövid időre szabadságot kap, majd a háború kitörésekor Szegedre vezénylik. Ez idő alatt a pártyban élénk tevékenységet fejtett ki, párttitkári szerepet töltött be, anélkül, hogy ezért anyagi juttatásban részesült volna. Tevékenysége miatt 1917 májusában letartóztatják, az eljárás 1917 augusztusáig folyik ellene. Időközben az olasz határra kuldik. A háború befejeztével leszerel s Szegeden újból folytatja a párttitkári teendőket ellátását.

A forradalom idején a Tanácskoztársaság kikiáltásakor a tényleges hatalom a Nemzeti Tanácstól a Munkás Tanács kezébe megy át, amelynek Wallisch titkára. Tagja lesz az 1919-es hármass direktóriumnak. Mikor a direktórium felsőbb utasításra távozni kényszerült, Kiskunfélegyházára, majd 1919. április 16-án Szeged-Felső-tanyára megy s ott tartózkodik a Tanácskoztársaság bukásáig. 1919. június 14–23-a között Udvardival a fővárosban részt vesz a tanácsok országos gyűlésén. Az ellenforradalom duhe elől menekulni kénytelen. A jugoszláv határon két szerb katonára feltartóztatja, megfosztják kabátjától, pénzétől s minden írásától, feljegyzéseitől. Vissza kell térnie magyar területre. Nehézségek árán sikerul Ausztriába jutni. Részt vesz az ottani munkásmozgalomban. Bruck an der Mur város polgármesterévé választják. Egy alkalommal, midőn az osztrák parlamentben mint szocialista képviselő felszólal, a keresztényszocialisták lehurrogják s beléfojtják a szót: »Kommunista tomeggyilkos ne nyissa ki a száját!« Ellenfelci »állítolagos magyarországi rémtetteiért«, a »Návay-féle gyilkosságért« hadjáratot indítanak ellene. A koholt vádak alól bírósági tárgyaláson tisztázza magát. 1934-ben, amikor az osztrák munkásság vezetői (Baer, Seitz) a munkásságot elárulva, hajlandók Dollfussnak diktátori hatalmat adni, kitor Bécsben a fegyveres felkelés. Több mint egy hétig tart a munkásság hősi ellenállása a barrikádokon s az egész országban. Jól tudják, hogy elszánt harcuk vereség esetén is győzelemmel ér fel, példát mutathatnak Európa népének. A katonaság összelövi a munkásházákat, a Goethe Hofot. Wallischt, aki irányítója a stájerországi fölkelésnek, korozik, fejére 1000, majd 5000 schilling jutalmat tűznek ki, végül elfogják, statárium elé állítják s Leobenben február 19-én kivégzik. Nagy temető lett Ausztria, végleges és utolsó temetője a szociáldemokrata illúzióknak, a »békés úton megvalósítható« szocializmusnak.

Beteljesultek Wallisch Kálmán korábbi szavai. Varga János őrizte meg emlékezetében: »... amíg az egész vilagon győzni fog igazságunk, addig nagyon sok vér és szenvedés vár még a dolgozókra. Bár ne volna igazam, de félek, hogy ez így lesz. Azért mégis ki fogok tartani mindvégig. Akkor ember igazán az ember, ha a társadalom jó sorsáért még a kínos életet, a halált is vállalja!«

Felesége, Paula, osztrák származású nő, Szegedtől kezdve végigkísérte férje kuzdelmes életét, maga is tagja volt a szocialista nomozgalomnak.

1929-ben egy bécsi újságban* cikksorozat jelent meg ezzel a címmel: »Wallisch Kálmán magyarországi rémtettei.« A koholt vádban nagy szerepet játszott bizonyos von Albory nevű külföldi, olasz állampolgárságú nemes. Wallisch ellenfelei különböző tanúkat hallgattattak ki, akik »terhelően« vallottak ellene. Wallisch egy bírósági előterjesztésben megjegyzéseket fűzött ezekhez a vallomásokhoz, egyben a magyarországi párttitkársághoz fordult védelemért, hogy ezek a vallomások »kellő értékükre szállíttassanak le«, mint általában a »kommün úgynevezett borzalmairól még külföldön is mesterségesen terjesztett hírek«. Többek között arról is szó volt, hogy Wallisch elnöke lett volna annak a forradalmi törvényszéknek, mely Návay Lajost, Návay Tamást és Kiss Béla szentesi főjegyzőt 1919. április 29-én Kiskunfélegyházán halálra ítélte és kivégeztette.**

Wallisch helyesen védekezett, ismerte még a szóbanforgó pernek — melyben szegedi kir. törvényszék ítélkezett — a számát is, tudott arról is, hogy ebben az ügyben a törvényszék halálos ítéletet is hozott. A koholt per folyamán a »Wallisch — Wanisch« névcseré is kiderült. A most közölt részletek Wallisch Kálmán bíróság előtti, németnyelvű vallomásából valók:

... 1919 márciusában élelmiszerellátás végett Budapesten voltam. Egyik nap, úgy emlékszem március 20-án, részt vettem egy fontos gyűlésen, a megyei pártkiküldöttek ülésén s ott hallottam, hogy a jelenlegi kormány lemondott, mert semmi lehetőség nem állott fenn a továbbiakban, hogy olyan polgáriakkal tovább működjön, akik a tiltakozás legesekélyebb jelét sem mutatták a francia parancsnokság egy újabb követelésével szemben. Ez alkalommal tudtam meg azt is, hogy a fogságban lévő kommunista vezetők s a szociáldemokraták között megállapodás jött létre, mely szerint átveszik s kezükben tartják a kormányhatalmat. Miután ez a párt-határozat létrejött, először el kellett, hogy fogadjuk az azonnal beiktatott népbiztosok tanácsának határozatát s így az ülés a késő éjszakába nyúlt.

Hogy e határozat értelmében eljárhassak, éjszaka még Budapesten maradtam s a következő napon, ez március 21-e volt, Szegedre utaztam. Udvardi párttitkár azonban nem várta meg a népbiztosok tanácsának határozatát s egy különvonattal még az éjjel Szegedre jött s intézkedett a proletariátus felfegyverzéséről.

Szeged ebben az időben néhány osztag francia katonaság megszállása alatt állott. Midőn a franciák a fegyverkezésről értesültek, riadót rendeltek el s fegyveresen megszállották a fontosabb épületeket s hatóságokat. Biztosították az utcákat s hamarosan birtokukba vették az egész várost. Ez volt a helyzet akkor, amikor délután Szegedre érkeztem. Azonnal összeköttetésbe léptem Udvardival s megállapodásunk értelmében feltártam előtte, hogy részéről a fegyverkezés elsietett kezdeményezés volt s arra az álláspontra helyezkedtem, hívjon össze a Munkástanács népgyűlést, hol a népbiztosok határozatainak szellemében válasszunk forradalmi végrehajtóbizottságot s létesítsünk egy direktóriumot. Elértem azt, hogy a direktórium három személyből álljon, két szociáldemokrataból, Czibulából s belőlem, továbbá egy

* Volkskampf?

** A direktórium április 16-ig tartózkodott Kiskunfélegyházán, tehát abban a szegedi direktórium egyetlen tagjának sem lehetett része. Egyébként a kivégzést maga Korvin Ottó is túlkapásnak minősítette és sürgette annak kivizsgálását. (L. Péter László: Espersit János c. tanulmánya, Bpest, 1955. p. 21—22.)

kommunistából, Udvardi személyében. Több óráig tartó tárgyaláson megegyeztünk. Délután folyamán beszéltünk a francia csapatok parancsnokával s feltártuk előttük, hogy mi most már a magyar törvények szellemében ennek a városnak vezetői, funkcionáriusai vagyunk. Annyit elértünk, hogy parancsnok visszavonta csapatait a hatóságoktól. Most tudtuk csak akadálytalanul a hatalmat átvenni. Egy nappal később, miközben megkíséreltük minden vonalon felvenni az érintkezést a várossal, jött egy ultimátum a francia parancsnokságtól, melyben felszólítottak bennünket, hogy szolgáltatassunk be nekik egy bizonyos mennyiségű fegyvert, géppuskát és ágyút. Ebben az ügyben döntést, kormányzatunk beleegyezése nélkül, nem hozhattunk. Udvardi és én a fővárosba utaztunk, hol megbízást nyertünk: inkább vonuljunk ki a városból, semmint a fegyvereket a franciáknak átadjuk. A városban azonban annyi fegyverünk s készletünk volt felhalmozva, hogy a kitűzött határidő előtt nem tudtuk azokat magunkkal vinni. Bár a határidő előtt elhagytuk a várost, kiürítésünk nem maradhatott észrevétlen. A francia katonák elfoglalták a város kijárait s fegyvereink s készletünk nagy része visszamaradt. Az sem volt előttünk ismeretes, mi lesz a franciák álláspontja velünk szemben s egyelőre Kiskunfélegyházára utaztunk. A magunkkal vitt anyag egy része Szeged-Felsőtanyán maradt, másik része Kisteleken s csak csekély részét vihettük magunkkal Kiskunfélegyházára. A mi ottani tartózkodásunk tehát elsősorban csak mint menekültek tartózkodása volt.

A direktórium részére, átmeneti tartózkodásra az akkor üresen álló tanítóképző intézetét engedték át. Mi ezzel a helyiséggel mit sem kezdhettünk, csupán élveztük ennek a városnak messzemenő vendégszeretétét. A város továbbra is saját, addigi vezetése alatt maradt. Nem kísérelhettük meg sem tevékenységünket, sem azt, hogy a rendelkezési jogot Szegedről Kiskunfélegyházára átvigyük.

Természetesen menekülésünk folyamán kissé megritkultak soraink. Elvtársaink egy része egyik, más része másik helyen maradt vissza, nem mindenki jött velünk Félegyházáig. Senki sem tudta, mit fognak kezdeni a franciák, milyen messzire tolták előre állásaikat. Meglehetősen virágzott ebben az időben a rémhírtérjesztés is.

A kormányzótársak között is némi bizalmatlanság ütötte fel a fejét, ami nem volt alaptalan, ha előző összeütközéseinkre gondolok. Ehhez járult az is, hogy olyan személyek letartóztatására is sor került, akik vagy a régi rendszer szolgálatában állottak, vagy a direktóriumtól most már függetlennek érezték magukat.

Amikor mi ilyen letartóztatásokról értesültünk, elrendeltük az illetőknek Kiskunfélegyházára való szállítását, hogy ott megvizsgáljuk, mi is történt valójában. Időközben megjött az utasítás Budapestről, hogy létesítsünk egy forradalmi törvényszéket s tegyünk javaslatot Szeged és környéke területén (»für das Gebiet Szeged und Umgebung«) ennek tagjaira. Mivel Szegedről csak a vezető funkcionáriusok távoztak el (Kiskunfélegyházán kb. harmincan voltunk), csak olyanokat javasolhattunk, akik itt voltak. Az indítványozott és kinevezett személyek között voltam én is.

Ez a forradalmi törvényszék ítélkezhetett a beszállított, ellenforradalmi üzemekkel vádolt foglyok fölött. Nem emlékszem, hány alkalommal ítélkezett. Egy-némely ítéletnél én is jelen voltam. Biztosan tudom azonban, hogy az én működésem alatt egy halálos ítéletet hoztunk, de azt sem hajtották végre, s az ítéletet szabdlábra is helyezték. Hogy ez kire vonatkozott, nem tudom...*

* Wertheimerre.

Amikor meggyőződünk arról, hogy a franciák csak Szeged város területét szállták meg s nincs szándékukban állásaikat északra előre tolni és Szeged környékét sem erősítették meg, a Vörös Hadsereg elfoglalhatta előbbi, gyengének mondható állásait, működésünket áttettük Szeged közvetlen környékére, ahol kb. 140 000 holdnyi városi birtokterületet vettünk közigazgatásunk alá. Az áttelepülés április 16-án történt. Ettől az időtől kezdve a Tanácsköztársaság bukásáig a direktórium mindig Szeged és környéke területén tartózkodott.

A direktórium egyes tagjai időközönként Szeged-Felsőtanya, Szeged-Alsótanya, vagy Szatymaz területén működtek. A direktórium a Népbiztosok Tanácsa rendeletére létrehozta a szükséges testületeket, a választott munkás- és paraszttanácsot stb. Ezekkel egyetértve vezettük ennek a területnek közigazgatását. A rend fenntartására vörös őrséget szerveztünk, mely, egy Szegedről elmenekült rendőrtiszt vezetése alatt állott.**

Kiskunfélegyházát többé fel sem kerestem, csak amikor Budapestre utazva keresztülhaladtam rajta. Kevéssel azután, hogy Szeged környéke területére visszavonultunk, elvitték Szegedről elhozott autóinkat, amikre másutt halaszthatatlan szükség volt, ugyanis ekkor még állott a harc Csehszlovákia és a Vörös Hadsereg egységei között. Ezért a szükséges utazásokat elsősorban vasúton, vagy esetlegesen autón tettük meg...

...Pottyondy Miklósról annyit mondhatok, hogy mikor Szegedről elmenekültünk, úgy beszélt s cselekedett, mint aki velünk tart s felajánlotta szolgálatait. Ezért meghagytuk őt, mint rendőrpárancsnokot. Napokkal később derült ki, hogy, mint a vörös őrség szervei jelentették, Pottyondy kettős szerepet játszik. A szegény emberektől elveszi a fegyvereket s becsempészi őket Szegedre; a várossal általában összeköttetést tart fenn. Ezt azonban később tudtam meg, ismétlem. Pottyondy ügyében jogosan hozhatott volna a forradalmi törvényszék halálos ítéletet...

A továbbiakban Wallisch az egyes vádpontokkal foglalkozik.

** Dreyer (Drégely) József dr.

Czibula Antal

*»Órák alatt évezret éltem át,
Láttam középkor véres századát,
Eretnekirtók tomboló dühét,
És gyilkos máglyák átkozott tüzét...«*
(Czibula A.: Tövískoszorús fejek.)

Szegeden született, 1879. március 1-én, proletárcsaládból. Proletárküzdelmet vívott egész életpályáján keresztül, a legnehezebb életet élte. Nagypja esztergályosmester, szegedi 48-as tűzmester volt a szabadságharcban, kitől a 48-as eszmék iránti rajongást örökölte. Apja, kit korán elvesztett, cipész, anyja mosónő volt. Az élet súlyos küzdelmeit már gyermekkorában megismerte. Atyjára úgy emlékezett, mint aki az elsők között volt, akik piros kokárdával jártak május 1-én ebben a városban. A pusztító árvíz, mely elöntötte szülővárosát, elsöpörte a szülőházat is, a mai Hétvezér utcai Munkásotthon helyén. Az akkori fiatal, rókusi káplán, Kálmány Lajos tartotta keresztvíz alá, mint ún. »vizes gyereket, akit a város munkássága később az »első polgár« helyére állított. Gyermektársai már krumplicsedés közben »Szocialista Tóni« néven csúfolták, mert játék helyett inkább a könyveket forgatta. Inkább éhezve, mint jóllakottan dolgozott, nyáron kőművesmunkával kereste meg a tandíjra való, amíg elérte a jogi doktorátust. Élete végéig a »szegények ügyvédje maradt, a szó nemes értelmében használva az ügyvédi kifejezést.

Bár származása is a szocialista eszmékhez fűzte, fiatal korában nagy hatást gyakorolt rá a tolsztojánus szegedi festő, Károlyi Lajos is. Tőle hall először a történelmi materializmusról, mely élete végéig kedvelt témája maradt. Mint joghallgató a századfordulótól kezdve résztvett a munkásmozgalomban. Ez volt életfő

eleme. 1907-ben egyfelvonásos munkásdrámát írt »Sztrájkban« címmel, a színjátszó munkásfiatalok részére. (Ez a kísérlete egyike a legelső munkásdrámáknak irodalmunkban). Ő beszél Szegeden először munkásoknak a tudományos szocializmusról, munkás »szabad iskolák«-at szervez, az önképzés eszközeivel akarja megtanítani a proletárokat arra, amivel sikerrel vehetik fel a harcot a tőkével és szövetségeseivel szemben. Ő alapítja Szegeden 1908. aug. 2-án a Korona utcai Bamberg-féle vendéglőben a »Marx-Asztaltársaság«-ot, Cselik János és Móróc Géza elvtársaival. Lelkes híve a szövetkezeti gondolatnak. Ott találjuk a szegedi Általános Munkás Dalegylet bölcsejénél is. Fiatal kora, a közös iskola óta meleg barátság fűzte Szeged legjobb költőjéhez. Barátjával, Hollós Józseffel együtt azok közé tartozott, akik Juhász Gyulát megnyerték a munkásmozgalom számára, az életnek. Ő hozza be a költőt a munkásotthonba, egy május 1-i tüntetés alkalmával ő mutatja be a Szociáldemokrata Párt vezetőségének.

A világháborúban kezdettől fogva katonai szolgálatot teljesít, az olasz harctéren húsz hónapon át, a legelső vonalban. Kivonhatta volna magát tüdőcsúshurutja révén a katonai szolgálatból, de őt is, mint barátját, Szőri József szegedi festőművészt a nagy, néma tömeggel való szent együttérzése vitte magával. Szavait idézem: »... úgy éreztem, hogy nem tudok azután soha a szemébe nézni annak az egyszerű parasztnak, munkásnak, ha egyszer leolvasná rólam, hogy a magam életét valami ostoba előítéletnél fogva többre becsültem, mint az övét...«

Az októberi forradalom idején még katonai szolgálatot teljesít, 1918. december elejéig. Leszerelése után újból megnyitja ügyvédi irodáját. Ügyvédtársai már ekkor elismerték munkásságát. Távollétében az ügyvédi kamara titkárának szemelte ki. Ebben az időben vezető szerepet vitt a helyi Szociáldemokrata Pártban, is, melynek 1908 óta vezetőségi tagja volt. Csak rövid ideig volt a kamara titkára, a munkásság az eltávolított Somogyi Szilveszter helyére polgármesternek állította (1919. március 15), majd 1919. március 21-én a direktórium vezetőségébe küldte. A direktóriumban koránál s képzettségénél fogva elnöki szerepet töltött be. Beválasztásánál döntő szerepet játszott az, hogy bírta a munkásság bizalmát s jártas volt a közigazgatás területén.* 1919 augusztusában Szatymazon az ellenforradalmárok dühétől csak a véletlen menti meg, úgyszólván már a nyakán volt a kötél. A »nagy pör«-ben igyekezett mindent terhére róni a bosszúért lihegő Horthy-korszak. Szinte nevetségesnek hatott, hogy azt a férfit, aki életében mástól egy gombostűt sem lett volna képes elvenni, a politikai »bűnök« mellett többrendbeli rablással, lopással, zsarolással és magánlaksértéssel stb. vádolták. Elszenvedte börtönbüntetését s utána hosszú időn keresztül meg volt fosztva ügyvédi gyakorlatától s a legnagyobb nélkülözések között tartotta fenn magát és családját. Később sem választotta a jólétet, vagy a gondtalan életet, jöllehet megbocsátottak volna neki, ha feladja elveit, inkább továbbra is a küzdelmes, szocialistának való pályát választotta. A Szociáldemokrata Pártot a »lumpenproletárok« (Lájer Dezső és társai) miatt hosszú ideig nem látogatta. Bár ő maga nem vallotta magát kommunistának, a Horthy-rendszer életében mint »kommunistát« tartotta nyilván.

Hivatalvesztési ideje letelte után sem vállalt állást. Ügyvédi irodája jövedelméből nem volt képes megélni, írásaival próbálkozott. Még 1927-ben írta meg az első jelentős szegedi várospolitikai művet »A gazdag város szegénysége« címmel.

* Direktóriumi működését l. »Adatok a szegedi direktórium működéséhez« c. fejezetben.

Ezt követte nagy regénye Pillich Kálmánról, »A nagy diktátor« (1928), melyért Juhász Gyula őt kritikájában a »szegedi Dickens«-nek nevezte; versei és elbeszélései jelentek meg különböző lapokban.

A felszabadulás után a szegedi ügyvédi kamara elnöki székébe ültette. Szeged város tb. főügyésze lett. Mindkét helyen megmaradt annak, ami egész életében volt: puritánnak. Ekkor már élete alkonyán volt. Meghurcolt, fáradt ember, sokat csak azok vártak tőle, akik nem ismerték pályafutását. 1953. február 22-én halt meg Szegeden.

Katonatanács — Munkástanács és egyebek

... 1918. november 4-én megjött az engedély, hogy visszatérhetünk Szegedre. Még a megérkezés napján, de az is lehet, hogy másnap, tiszti gyűlést tartottunk. A gyűlés előtt nagy feltűnést keltett közöttünk, hogy Szombathelyi alezredest, Papp és Karg századosokat nemzeti színű karszalaggal láttuk. Már a nemzeti szín is feltűnt, hiszen ezek az osztrák szoldateszka emlőin nevelkedtek, ezeknek a Kossuth-nóta említésére is paprika színt játszott az arcuk. Most meg nemzeti színű szalag, felírással: A Nemzeti Tanács Katonája! Összesúgtunk néhányan, elhatározva, megkérdezzük, ki küldte be őket a tanácsba?

Elsőnek akartam felszólalni, de valaki, ha jól emlékszem: dr. Vadász Imre megelőzött. Utána szólhattam csak én. Mindkét felszólalás lényege az volt, hogy a katonatanácsban, ha már van, csak olyanok vehetnek részt, akik formászerűen, alkotmányos úton megbízatást nyernek. Általános helyeslés. Még a karszalagosok is helyeseltek.

Szombathelyi alezredes nyomban elrendelte a titkos szavazást.

Szavaztunk. A szavazatok összeszámolásánál kitűnt, kik lettek a 46-os tisztek megbízásából a katonatanács tagjai. (A nevek után tett számok jelzik a szavazatok számát):

Dr. Vadász Imre főhadnagy 40, Szombathelyi alezredes 37, dr. Czibula Antal hadnagy 30, dr. Hajnal István főhadnagy 26, Karg György százados 18, Papp százados 12, Bach Artur főhadnagy 9, Grosz Lajos főhadnagy 7, Terescsényi György főhadnagy 6, Nováky Árpád őrnagy 4, Csillag Győző őrnagy 4, Hammerl százados 4, Götter 3, dr. Polgár Péter hadnagy 2, Polareczky százados 2, Rampel József és Schwieger századosok, Szauer, Liposcák, Reichlinger főhadnagyk, dr. Wilhelm hadnagy 1—1 szavazatot kaptak. Hetven tisztt adott hármunknak, Vadász Imrének, Szombathelyi alezredesnek és nekem katonatanácsai mandátumot.

Ime, én már kaptam itt a közbizalomból. Ezek a tisztek, akik akkor szavaztak, jórészt mind ellenforradalmi tisztek lesznek s ime én nyugtatom hálásan szavazataikat, akiből később a forradalom üzött vadja válik.

A tanácstagokat a többiek bizalmi egyéneknek tekintették s a megválasztásom után tömegesen kerestek fel panaszokkal, reformtervekkel...

Aznap délután katonatanácsai ülésre mentem, karomon volt a karszalag is.

Akkor találkoztam először Tabódy Zsolt ezredessel,* a katonatanács elnökével. Markáns katonaalakja nekem is a »kuruc Beresényi«-t juttatta eszembe, mint Juhász Gyulának.

Az ülés megnyitása után az emelvényen ott láttam Tabódy mellett Heffner Károly tiszthelyettest, dr. Barta Dezső ügyvédet titkári minőségben, de a többiekre nem emlékszem. A Nemzeti Tanácsot Szász Ernő gyárigazgató képviselte, a Munkás Tanácsot pedig Nemes Lajos. Vagy százan voltunk a teremben, túlnyomórészen csupa tiszt. Közlegényt és altisztet is lehetett látni, de csak elvétve.

A napirenden lévő tárgyakra már nem emlékszem. Annyit tudok, hogy az elején mandátumok igazolásáról volt szó s többek között dr. Rózsa Andor mandátuma is szóba került, aki holmi katonai fuvarozó intézmény nevében akart ott helyet foglalni. Ezt a mandátumot azonban nem igazoltuk. Fontosabb tárgy bizonyosan nem is volt a napirendben, másképp az emlékezetemben megragadt volna.

Az indítványok során én is előálltam egy indítvánnyal, anélkül, hogy azt Szombathelyivel megbeszéltem volna. Az indítvány ugyanis ott született meg az agyamban. Láttam, hogy sok a tiszt, kevés a közember és az altiszt. Hol van itt a demokrácia? Azt indítványoztam tehát, hogy a katonatanács összetételét gyökeresen változtassák meg s a tisztak abban az arányban legyenek képviselve, ahogy a számuk a legénységhez viszonylik.

Indítványom nem talált tetszésre. Inkább tetszett dr. Barta Dezső ellenérvelése. El is vetették az indítványomat. Az sem hatott, hogy zárószavaimban azt mondtam: »Nem kell attól félni, hogy a katonatanács terme a demokrácia levegőjével telik meg...« — ellenben Tabódy Zsolt az asztalra ütött:

- Jegyezze meg, hadnagy úr, hogy én nem szoktam félni.
- Tudom én, hogy az ezredes úr nem fél — válaszoltam —, de két különböző dolog az, nem félni a csatamezőn röpdőső golyóktól s nem félni a demokráciától...

Mondom, majdnem egyhangúan elvetették indítványomat. A határozat után odalépett hozzám Szász Ernő gyárigazgató s azt mondotta:

— Majd eljön ennek az indítványnak is az ideje.

Mikor visszatértem a negyvenhatos kaszárnyába, azzal fogadtak, hogy megérkezett a hadügyminiszter leszerelő rendelete. — No, akkor én már holnap nem vagyok katona!

Másnap csakugyan az elsők között szereltem le. Ezzel megszűnt katonatanácsosi tagságom is.

Voltak, akik hibáztattak a Szociáldemokrata Párthan, hogy olyan hirtelen leszereltem s ezzel lehetővé tettem, hogy ne szocialista kerüljön a helyembe. Ezeknek azt feleltem, hogy én sohasem éreztem magam katonának, katonai érdekekért nem is tudnák síkraszállni. Keressenek más, odaváló katonát. Elég sokáig viseltem az egyenruhát ahhoz, hogy igazi hivatásom és polgári foglalkozásom terén most hozzáállassak az újjáépítéshez...

1918 november közepe táján csak fellelegzettem: nem vagyok többé katona. December elején újra megnyitottam ügyvédi irodámat. Eleinte csak szállingóztak az ügyfelek, amihez hozzászóltam a régi időkből, egy hónap múlva azonban fel-

* *Tabódy Zsolt* (1873–1951) ezredes; Przemyslnél fogságba esett, átélte az oroszországi 1917-es forradalmakat. Hazatérve a szegedi kerületi parancsnoksághoz került. Tagja volt az ún. második direktóriumnak. Juhász Gyula szép szonettet írt hozzá. A felszabadulás után rehabilitálták s altábornaggyá léptették elő.

lendült irodám. Persze, belekerültem az új idők sodrába. A Szociáldemokrata Párt a népszerűség verőfényében sütkérezett, s ez az ügyészét is érte.

Míg katona voltam, dr. Kállai Emil volt helyettem a párt jogvédője. Ezzel együtt a pártba is belépett s így most ketten ügyészkedtünk. Legtöbb dolgunk volt a háborúból visszatért ipari és kereskedelmi alkalmazottak által támasztható munkabérigényekkel, amelyek megfelelő rendezését a Garami-féle rendelet biztosította.

Az irodám hát fellendült, de nekem más kedvező kilátásom is volt. Majdnem biztosra vehettem, hogy az Ügyvédi Kamara titkára leszek. Abban az időben minden ügyvéd vágyainak netovábbja volt ez s ezzel kapcsolatban más nevét nem is említették, csak az enyémet.

Talán nem tudott arról Dettre János kormánybiztossága első napjaiban, hogy mi készülődik körülöttem, felhívatott magához s felajánlotta nekem az árvaszéki ülnöki állást. Én visszautasítottam az ajánlatát, mondván, hogy előreláthatólag a kamara titkára leszek s ezt a tisztséget vállalom el, dr. Polgár Pétert ajánlottam magam helyett, akit aztán ki is nevezett.

Mindig idegenkedtem attól, hogy a közigazgatási hierarchia lépcsőfokain elhelyezkedve, mások szeszélyeinek, vagy irányító akaratainak rabja legyek. A függetlenség, a le nem láncoltság helyzetét mindig többre becsültem ennél. Talán minden mástól eltekintve, ezért szerettem ügyvédi foglalkozásomat is. Itt nincs más korlát, csak az, amit az egyéni tisztesség rak le s az az örök parancs: más kárával ne igyekezz boldogulni.

A pártnak újra ügyésze voltam, de még senkinek eszébe nem jutottam, a politikai mozgalomban még szerepet nem adtak. Várjunk csak, minden eljön az idejére...

Egy téli nap alkonyati órájában találkozom a Kárász utca végén Dettre Jánossal.

— Hova megy? — állítom meg útjában.

— A munkástanács ülésére. (Ez akkor volt, amikor Somogyi Szilveszter még nem járta ki magának a Nemzeti Tanácsnál, hogy ő legyen a képviselő a munkástanács-üléseken).

Ime, most ő jár oda, nem én. Valamikor, nem is oly régen, évek hosszú során át jártam a gyűlésekre, tartottam nagyon sok előadást. Olyankor, ha éjjel felé, vagy később is, betértem a »Tisza« kávéházba (nőtlen koromban igen csak ott virradt rám mindig), rendszerint ott találtam Dettre-t, Szőri József barátommal együtt. Leültem közéjük s ha arra fordult a beszéd sora, hogy honnan jöttem, mosolyogtak rajtam, meg évődtek nagy buzgóságon. Persze, fordulnak, néha nagyot is fordulnak az idők.

Mindezt csak a helyzet jellemzésére hozom fel. Dettre Jánost* az átlagot messze meghaladó rendkívüli tudása, nagy tehetsége, becsületes jelleme, az új idők szellemével átítatott meggyőződése méltán állította az előtérbe. Az akkori időknek

* Dettre János (1886–1944) Szeged város tiszti alügyésze, később a Károlyi-kormány népbiztosa. A proletárdiktatúra kikiáltása előtt néhány nappal, Somogyi Szilveszterrel együtt a munkásság leváltotta a város vezetőségéből, de a direktórium távozásátán a francia parancsnok, Betrix ismét megbízta a város vezetésével. Radikális pártállású, haladó gondolkodású, művelt humanista, Juhász Gyula barátja volt. Életének tragikuma, hogy sem a polgárság, sem a munkásosztály nem értette meg s árulójának tartotta. 1944-ben, Tukats főispánsága idején, politikai múltja miatt a németek elhurcolták s többé nem tért vissza.

emberei közül sokan alig értek fel a hónáljáig. Általában törpébbek voltak nála s azért voltak ellenségei nagy számmal. Mert mindent megbocsátunk, különösen ha a kereszténységünk az eszünkbe jut, de azt sohasem, ha valaki különb nálunk.

Akkoriban úgy látszott, hogy elveszítettem a hosszú katonáskodás miatt kapcsolataimat a munkásmozgalommal. A vezetők jórészen új emberek voltak. Nem ismertem azelőtt az akkoriak közül: Wallisch Kálmánt, Stéhl Istvánt, Nemes Lajost, dr. Holló Jenőt, Donáth Miksát, Herczeg Istvánt, Wallischné, Erősné, Kiss Etelt, Vásárhelyi Juliát, akit azóta sem láttam. Udvardit és tábornokát csak később ismertem meg.

Eleinte egészen más területen működtem. Főlöszleges időmet a leszerelt tisztek mozgalma kötötte le. Sokukkal együtt éltem a háborúk fürgetegében s nagy nehéz problémájuk, hogy a sóvárgott béke eljöttével hogyan helyezkedjenek el, új existenciákat hogyan teremtsenek meg, melléjük állított. A nem tényleges tisztek csoportjában Nekich Richárdal együtt titkári állást töltöttem be. A legfontosabb cél az volt, hogy munkaközvetítőt állítsunk föl s valamennyi tisztet elhelyezzünk, aki polgári foglalkozást akar folytatni. Tömegesen jöttek az állást keresők, csak módjával az állást kínálók.

Becsey Károly dr.-nak, a Nemzeti Tanács elnökének más terve volt a leszerelt tisztekkel, Valami polgárőrség-félét akart felállítani. Elmondom, hogy az első munkástanács-i ülésen, amelyen részt vettem, hogyan került szóba a leszerelt tisztek ügye és mozgalma.

Legelsőbb bizonyos Fenyő Vilmos, az akkori idők előkelő idegenje Szegeden, beszélt a tisztek mozgalmáról úgy, hogy azt ellenforradalmi jellegűnek bélyegezte, vagy legalább is aggályosnak. Cikket írt s erre a cikkekre én adtam meg a választ a »Szegedi Napló«-ban, ahol a támadó cikk megjelent. Válaszom nov. 17-én jelent meg a lapban. Nem teljesen, a vége lemaradt. Ebben lelepleztem a cikkíró. Legközelebb, amikor találkoztam Móra Ferenczel egy gyűlésen, amelyen részt vett ő is, s amelyről később még beszélek, megkérdeztem tőle, miért hagyta el, mint szerkesztő, a cikk végső bekezdését. Abban a cikkíró megérdemelt leleplezése volt.

— Elég, ha én előttem leleplezted — válaszolt Móra.

Jelentéktelen kis figura volt ez a Fenyő, de ennél nagyobb akarnokot én még nem láttam életemben. Abból élt, hogy híres emberek körében szeretett megfordulni. Ha Károlyi Mihályról volt szó, beleszólt a beszédbe, hogy ez neki te-tu barátja, az volt Jászi Oszkár is s mindenki, aki valaki volt. Október 31-e után hirtelen Szegeden termett. Itt akart érvényesülni. Hamarosan a Nemzeti Tanács minden tagjával ismerős lett. Ő maga beszélte el nekem, hogy mikor Dettre, mint kormánybiztos-jelölt Budapestre utazott, vele volt, s Dettre egyre igyekezett őt rábeszélni, hogy neki kellene elvállalni a kormánybiztosságot.

Fenyő is ott volt azon a tisztí gyűlésen, mely a leszerelt tisztek követeléseivel foglalkozott, de a gyűlésen sokan ismerték, ott észre sem vették s ezen felbőszülve írta meg támadó cikkét.

Emlékszem, aznap a kávéházban leült az én asztalomhoz. Többen voltunk ott, beszélgettünk. Az én emberem elégedetlen volt mindennel, legfőképp a forradalom hatalmasaival, mert rosszul csinálták, nem ontottak vért.

— Nem lesznek addig biztosítva a forradalom vívmányai — mondá —, míg húszezer ember fejét le nem ütük.

Bennünket felháborított akkor ez a kijelentése.

Fenyő úr nemsokára eltűnt Szegedről.

A cikkem lényege a következő volt: »...ne féltse tőlünk a cikkíró a forradalom szellemét! Mi voltunk azok, a tőlünk idegen célok szenvedő harcosai, akik a család, a jóbarátok, az ismerősök köréből elszakítva, a lövészárkok saráiban, a sziklabarlangok dohos levegőjében éveket töltöttünk s a pergőtűz és a rohamozás kínjait számtalanszor elszenvedtük. Már ezért is ránkbízhatja a cikkíró, hogy az emberéletet kevésre értékelő s a vérpatakokat dagasztó imperializmus fölött ítélkezzünk. Mi a szenvedések kínos óráiban százszor megfogadtuk, hogy a jövőben új rendet akarunk, mely a legfőbb értéket, az embert emeli piedesztálra s leszámolunk majd egyszer a reakcióval. Mi az örület tobzódásában lettünk forradalmárok, nálunknál nem találhat tehát jobb katonákat a független magyar köztársaság«.

De a leszerelt tisztek mozgalmának sikerült veszett hírért költeni. Ezt akkor tapasztaltam, mikor első ízben — talán december vége felé —, megjelentem a munkástanács ülésén. Lehettem én régi harcos a munkásmozgalomban, most mások kerültek az előtérbe.

Egyszer az utcán találkoztam Fürtös Sándorral. Ő volt akkoriban az egyik párttitkár, aki az adminisztrációs ügyeket intézte. Mindjárt szóvá tette:

— Hogy van az, Czibula elvtárs, hogy nem jár el a munkástanács ülésekre?

— Nekem még senki sem mondta, hogy helyem van ott.

— Hogyne volna, Kállai is ott van minden ülésen. A jogvédőknek hivatalból kijár a tagság.

A legközelebbi napon el is mentem.

A Lloyd társulat nagytermében* tartották akkor az üléseket. Nagyon látogatott ülések voltak azok. A terem közepén hosszú sorban asztalok voltak egymásnak tolva, azokat zsúfolásig körülülték. Az asztalokból álló sor elején az elnök ült. A háta mögött székeken és pamlagokon ültek. A falak mentén pedig köröskörül, székeken. Sokan voltak, nagyon sokan. A régi szervezetek keretei szétolódtak, az új szervezetek meg gombamódra szaporodtak. Éppen akkoriban határozták el, hogy lesz egy kis munkástanács és egy nagy munkástanács. Ez utóbbi csak rövidebb időközökben tart ülést, különös alkalmakkor, a felmerülő napi ügyeket a kisebb tanács intézi. Azt már nem tudom, mert a határozatok nem állanak rendelkezésemre, hogy kikből alakult az egyik, kikből a másik testület. De arra emlékszem, hogy az én első megjelenésem alkalmával jött az ülésre többedmagával Horváth János, a későbbi detektívcsoportvezető. A pékiparosok és korcsmárosok nevében akart ott helyet foglalni. Ezt már arról világosították fel, hogy csak a nagyobb testületben van helye. Majd értesítik, ha az ülésezni fog. Azt hiszem, sohasem ülésezett. Az említett határozat, úgy vélem, csak azért keletkezett, mert a sok beszüremelő, nem odavaló elemet akarták távoltartani. De még így is nagyon sokan voltunk.

Nem akarom én megírni, hogy kiket láttam ott. De sok ember szégyenkezne ma a neve említésére!

Azt hiszem. Somogyi Szilveszter** is akkor jelent meg először a Nemzeti

* Mai Vörösmarty utca, Juhász Gyula Kultúrotthon helyén.

** *Somogyi Szilveszter* (1871—1934) pályáját mint törvényszéki alügyész kezdte Szegeden, összeköttetései révén hamarosan a rendőrség élére a főkapitányi, majd 1915-ben Lázár György utódaként a polgármesteri széke került. A szocialista eszméket nem értette meg, sőt harcolt ellenük. Díszes állásaira, melyeket betöltött, nevelésénél s klerikális beállítottságánál fogva nem volt mindig alkalmas. A baloldali meggyőződést színelte. Alkalmadtán "vörösből" ügyesen "fehérre" vedlett vissza. Hogy pozícióját tartsa, minden időben a vezető személyek barátságát kereste.

Tanács képviselőjében, mikor én első ízben résztvettem az ülésen. Onnan gondolom, mert mikor az elnök, azt hiszem Olejnyik, említette, valaki hátul nagyon hangosan találta mondani:

— Mit keres itt ez a...?

Nem hallotta meg senkisé a közbeszólást, még az elnök se, vagy nem is akarták meghallani, mert kínos dolog lett volna az, ha meghallottuk volna.

Forradalmi idöket éltünk, annak is lázas, kavargó, kiforratlan állapotában voltunk. Nem is írták körül, meg nem határozták, hogy milyen ügyek tartoznak a Munkástanács hatáskörébe, éppúgy, mint a Nemzeti Tanácséba. Minden ügy odatartozott, amit valaki odavitt s minden ügy, aminek fontossága volt. A város önkormányzatának az ügyei is mind egytől-egyig odatartoztak. Foglalkozhatott vele a Nemzeti Tanács is. Úgyis ennek az akarata érvényesült, mert emögött álltak és csoportosultak a tömegek, amaz mögött pedig ebben az időben már nem állt senki.

Somogyi Szilveszter is azért jött ide, mert érezte, hogy a súlypont véglegesen erre felé tolódott.

Rendszerint minden városi ügynél felszólalt. Sokszor sajnáltam az erőlködését, ha láttam, hogy ügyis hiába beszél, a hangulat már másképp igazodott. Pedig már akkor is szépen tudott beszélni, érveit és szokait szépen csoportosította, a szív húrjait is megrezegtette olykor. Ez utóbbit végképp elhibázta, azokon a hurokon, amelyek ott hangot adtak, ő nem tudott játszani. Nem ismerte az embereket, nem ismerte törekvéseiket, vágyaikat, azért hiába is akart valamit a maga álláspontja szerint elintéztetni. Túlbecsülte az erejét is, amire képes volt.

Azóta látom a másik hibáját is. Látom, hogy nem tanult a forradalmokból, nem vonta le a tanulságokat. Somogyi Szilveszter pedig ma sem érzi a szükségleteiket, s nem hallja a hangokat, melyek azok kielégítését követelik.

Ha ez a durva hang, amely a Munkástanácsba való belépésekor fogadta, most, tíz év múlva is megszólalhatna, ma is elítélendő, durva volna.

Feljegyzéseim arról nincsenek, hogy mikor tartották a munkástanács üléseket s melyik volt az, amelyiken én először részt vettem. De feltétlenül bizonyos, hogy december 18-a után volt. Ezen a napon távolították el Balogh Károlyt és Nekich Richárdot hivatalaikból s jól emlékszem arra, hogy terjesztette be Wallisch Kálmán is jelentését az »ágyús felvonulásról«. Ebből megállapíthattuk, hogy a vállalkozásról a pártvezetőség sem tudott, csak annak Wallisch Kálmánon kívül egy-két tagja. Mindenesetre sajnálatos eltévelyedés és visszaélés volt ennek a néhány embernek a részéről is, hogy a hadsereget megmozgatták. A jelentést azért szó nélkül tudomásul vették. Hibáztatták a szokatlan eljárást Budapesten is. Maga Wallisch beszélt el nekem, hogy az eset után egyik budapesti értekezleten megjelenvén, Weltner Jakab azzal a szemrehányó nyilatkozattal fogadta:

— Mit csináltak maguk, híresek? Ágyúkkal lövöldöztek a verebekre?

A sokszor említett ülés végén aztán felemelkedett a helyéről Nemes Lajos. A tőle megszokott hévvel és a termet betöltő hanggal interpellációt terjesztett elő. Tudja-e a Munkástanács elnöke, hogy a leszerelt tisztek tömörülnek és fegyverkeznek. Ha tudja, mit tett ellene, ha eddig nem tudta, mit szándékozik ezután tenni?

Mielőtt valaki válaszolt volna, én jelentkeztem szólásra. Elmondottam, hogy nem igaz, hogy a szervezkedésüknek más célja volna, mint az, hogy

álláshoz jussanak. Van szó polgárőrség szervezéséről, de erről éppúgy tudnak a Nemzeti Tanácsban, mint itt. Igérem tehát, hogy a tiszteket megakadályozom nemcsak abban, hogy a polgárőrségbe belépjenek, hanem abban is, hogy egyáltalán tárgyaljanak a Becsey-féle tervezetről.

Ebben megnyugodtak, nem emlékszem arra, hogy bárki is még hozzászólott volna a tárgyhoz.

Másnap meghökkenve és alapos félelemmel eltelve vették a tisztek tudomásul, hogy a Munkástanácsban mozgalmuk vészes hírbe keveredett. Nem kellett tehát rábeszélnem őket, mindenkinek a helyeslésével találkozott az az indítványom, hogy a leszerelt tisztek nem vállalkoznak arra, hogy bárminemű alakulatba belépjenek. Ezt így el is fogadták.

Az ott együttlévők között bizonyosan voltak többen, akik később tettelesen is ellenforradalmi térre léptek. Akkor nem volt egy sem.

A Munkástanács azután, hogy beléptem oda, sűrűn adott megbízatásokat. Az első ilyenek egyike az volt, hogy vizsgáljam meg, mi igaz azokból a panaszokból, amik egymásután érkeznek a Munkástanácshoz, hogy ti. a városi rendőrség detektívjei verésekkel kényszerítik vallomásra az eléjük kerülőket, kínozzák őket. A legutóbbi panasz holmi kézügybe vett bikaesőkről is szólt, amit egy szoba sarkában heverő többi kínzószerszám közül vettek el a legutóbbi panasz szerint. Utasításom volt arra is, hogy ha lehet a kínzóeszközöket is foglaljam le.

Nagy tisztelettel fogadtak a rendőrségen (nem úgy, mint fél év múlva!). Hogyne, hátam mögött volt a Munkástanács egész tekintélye. A főkapitányi állás üresedésben volt, dr. Szakáll József volt a rendőrség helyettes vezetője. Persze semmi tudomása sem volt a kínvallatásokról. Közben ráterelte a beszélgetést az őket akkor legjobban érdeklő dologra:

— Igaz-e, hogy te leszel a főkapitány?

Ebből nem igaz semmi. Nem is vállalnám, mert az nem nekem való. Különböznél előreláthatólag az ügyvédi kamara titkára leszek...

Míg beszélgettünk, bejön egy rendőrtiszt, nevére nem emlékszem. Úgy ültém, hogy hirtelen nem vett engem észre s belekezd a mondanakjába:

— Kérlek, X. Y. nem vall, melyik detektívnek adjuk ki...

Elharapja a szót, mert észrevesz engem. Azt nem tudom most már, hogy a »kezelésre« szót mondotta-e, de nekem az volt a benyomásom, ami azóta is megmaradt, hogy a küldetésem körébe vágó dologról volna szó, ha ott nem vagyok.

A kínzókamrát akkor nem találtam meg, az eszközöket sem. Nemleges jelentésről kellett beszámolnom. Ha akkor nem is volt divatban a kínzás s később, nem sokára divatba jött, azt ha nem is a magam, de letartóztatott társaim bőrén tapasztalhattam.

Ha már a főkapitányságról van szó, elmondhatom, hogy nagyon szeretett volna főkapitány lenni dr. Temesváry Géza. Igyekezett is nagyon közel férkőzni hozzánk.

Abban az időben valamelyik választott bírósági ügyben, elvtársak közt felmerült vitás ügyben, a megalakult bíróság elnöke voltam. Dr. Temesváry Gézát tanúnak hozták be a felek. Majd leestem a székről a meglepetéstől, mikor »elvtárs«-nak szólított. Bámultam azon a feneketlen tájékozatlanságon, hogy valaki azt hiheti, hogy a szocialisták körében, így lehet, ilyen olcsón előrehaladni. Még jobban bámultam a hirtelen úrszíneváltozáson. No, ha csupán rajtunk múlik, ez sem lesz sohasem főkapitány.

Az »elvtárs« szóval általában mindig fukarul bántam. Tizenhárompróbás szocialistának kellett annak lennie, akit én így szólítottam. De voltak, akik abban az időben azt hitték, hogy ez csalhatatlan, bűvös hatású szó. Mindig undor fogott el, ha nem szocialista szájából hallottam. Pedig hallottam racsoló torokból is, »elvtács«-ként, hallottam papi személyektől is, bár én senkit nem jogosítottam fel arra, hogy így szólítson, mert én sohasem mondtam azt senkinek, hogy »plébános elvtárs«.

A Szociáldemokrata Párt. Tanácsok. A Tűz

A Szociáldemokrata Párt ezekben az időkben nagyon megerősödött. Ez lett később a gyengeségének forrása. Túlzásba vitt számítással hamarosan 40 000 embert számlált, ami nevetséges, hiszen Szegednek sohasem volt több 80 000 városi lakosánál, annyi is csak azóta van, azelőtt ennyi sem volt, a csecsszopókat, meg a serdületleneket pedig sohasem sorozták a párttagok közé. Ott volt a mindig mozdulatlan tanya is.

Igaz, hogy onnan is jöttek, csak feltűnően kevesen. Fajka Lajos dr. például szintén ekkor lépett be a Szociáldemokrata Párthba. Mosolyogtam, mikor a kérést hallottam. Ez az ember az érvényesülés útjait keresi és közénk téved. Pedig milyen távol áll a szocialista gondolatvilágtól! Vannak, akik azt hiszik, hogy nálunk az ügyvédi diploma előtt egyszerűen hasravágódnak az emberek. Ebben a tévhitben élt mindig Kormányos Benő is. Pedig nem így van. Szívesen látják az iskolázott embert, de felfokozott igényekkel lépnek fel vele szemben. Bizonyos fokú tudományos képzettség, a szocializmus elméleti igazságainak alapos ismerte nélkülözhetetlen. Bele kell olvadni lélekben a nagy tömegbe, végezni kell az apró, pepecselő munkát s minél több a képessége az embernek, annál többet kell dolgoznia. Ünhiességgel, az egyéni hiúság megprezzenésével, intrikával, cselszövénnnyel ott sem mire sem lehet menni. Nem lehet kitérnie az embernek a vállaira rakott teher cipélése elől sem. Az értékelés rostáján hamar átesik az ember. Az egyszerű munkás embereknek csodálatos képességük van arra, hogy az embert megfelelően értékelni tudják.

Mosolyogtak mások is dr. Fajka belépésén. Mikor dr. Tari József kollegámnak újságolták ezt a belépést s azt, hogy megszaporodott a szocialista ügyvédek száma, ő azt mondotta:

— Szaporodhatnak, de csak Czibula az egyetlen, akit nem a nagy vihar fújt be a párthba.

A beözlésnek nem akart vége szakadni, úgyannya, hogy ha 40 000-en nem is voltunk, de szemmel láthatóan sokan voltunk. Jöttek a közalkalmazottak, rendőrök, csendőrök, korcsmárosok s jöttek a tanítók is. Lantos Béla igazgató keserűen panaszkodott, hogy nem akarnak vele együttműködni, mert ő elveihez hű akar maradni s nem akar belépni a párthba.

A párthban pedig nem akarták észrevenni, hogy ez a hirtelen meggyarapodás ártalmas. Jött a kommunista agitáció s helyesen mutatott rá arra, hogy a párt

nagy tömegében minden van már, csak szocialista szellem nincsen, azt a szellemet alaposan felhígították. Ezt nem veszik észre s Olejnyik József is avval vesződik, hogy törzsisztéket szervezzen meg, ahelyett, hogy a pártba való elemekkel foglalkoznék. Ártalmas volt a beözönlés azért is, mert a párt alapelveivel nem ismerős tömeg később nem kívánatos utakra tolhatja a pártot. A nagy tömeg meg éppen akkor hiányzott, amikor már számítani kellett volna rá.

A Szociáldemokrata Párt, amikor elvégezte azt a feladatát, hogy a hadból hazatérők elégedetlenségét megfékezte és lecsapolta, be is végezte jóformán, ami érdemeset végzett. Szeged pedig hamarosan nagy események színtere lett.

Akik egyesületi kereteken kívül álltak, azok, hogy a pártban elhelyezkedhesenek, új alakulásokon törték a fejüket. Így Nekich Richárd, a nagy tervkovács, folyton azon mesterkedett, hogy alakítsuk meg a szellemi munkások szakszervezetét. Nem volt hozzá semmi kedvem. Vagyunk talán heten az egész városban, akik számításba jöhetünk. Milyen erőt vonultathatunk föl ennyien? A tagok csak szocialista felfogásúak, életnézetűek lehetnek. De a sok biztatás — más oldalról is biztatgattak — végre is megmozdított. November 17-re gyűlést hirdettem a munkásotthonba.

A meghívó, ami minden lapban benne volt, így szólt: »Mindazokat az értelmiségi foglalkozású (szellemi munkás) egyéneket, akik a szocialista tanokat vallják és tömörülni kívánnak, felhívjuk, hogy november 17-én, délelőtt 11 órára a Munkásotthon helyiségében (Somogyi utca 20., Feketeház), jelenjenek meg. Az egybehívók.«

No. Erre aztán meg is jelentek. Megint volt okom álmélkodni. Arra álmomban sem mertem volna gondolni, hogy olyan felvonulás lesz, amilyen ott volt. Jött a kir. Törvényszék, élén dr. Nagy Aladár és Pókay Elek. Jött a kir. Tábla, a kir. Ügvérszég. Velük is megtelt a nagy terem, ámbár voltak ott mások is. Lelkemre mondom, én nem ezeket hívtam. Hiszen ott a meghívó, világosan beszél az.

Zavarom a tetőponton volt, mikor az egybehívók nevében nekem kellett üdvözlőnm a vendégkoszorút. Hebegtem, dadogtam és ostobaságokat mondtam, sehogyan sem tudtam a megfelelő hangot megtalálni. Jó szónok sohasem voltam, de mindig el tudtam mondani a mondanivalómat. Most még erre sem voltam képes.

Móra Ferencet választották meg elnöknek ajánlatomra és dr. Nagy Zoltán törvényszéki bíróval való előzetes megbeszélés után. Rólam is gondoskodtak, én a gyűlés jegyzője lettem. (Megvallom, hogy a jegyzőkönyvvvel máig is adós vagyok!)

Móra Ferenc elnöki megnyitója már Mórához méltó volt. Utána dr. Nagy Zoltán beszélt arról, hogy a meglévő törvények a bírák szervezkedését tiltják. Azután én is, már folyamatos nyelven beszéltem arról, hogy mit akartunk, és kikre számítottunk. A gyűlés nemsokára véget ért. A bírák elvonulása után nem is maradt már ott senki. De a szellemi munkások egyesületének is befellegzett akkor. Nekem nem volt már kedvem tovább folytatni a szervezkedést. (Az egyesülés azért a végén mégis megtett. Dr. Kállai Emil ütötte nyélbe, nélkülem!)

Folyt hát nagyban a szervezkedés. Ez az idő a tanácsok ideje volt. Ekkor keletkezett a Papi Tanács, az Ügyvédi Tanács, a Színész Tanács, a Diák Tanács. Ki tudná elsorolni, milyen tanácsok voltak még! Sokszor nem is a szervezkedés szüksége, hanem az egyéni érvényesülési törekvések hívták életre őket. Hogy mi szükség volt pl. az Ügyvédi Tanácsra, azt én sem akkor, sem máskor, nem tudtam megérteni. Az ügyvédeknek mindig volt érdektületük. Nem vált talán be? Akkor az Ügyvéd Tanács sem válik be. A vezetőik, a szellem meglehetősen. Arra való a nagy seprő, és a tisztújítás. Nem volt más baj, csak az, hogy kevesebb szervezet kevesebb elnököt igényelt. Az elnöki marsallbot pedig minden zsebben ott van,

kicsiny, zsebrevágható alakban. Az emberi hiúság csendesebb időben búskomoran lázong, de kitör, amikor erősebb szelek fújdogálnak.

Úgy emlékszem, még Kézműves Tanács is volt. Kellett, hogy legyen, bár pontos adataim nincsenek a létezéséről. Abban az időben az irodalmi papírfogyasztás nagyon fellendült volna, ha papír lett volna. Nem volt, és ez a nincstelenség lehűtötte a hírlapalapítási szenvedélyeket. Még Kormányos Benő is lapalapításon törte a fejét.

— Megyek Garami elevtárshoz, papírt kérek tőle. Szocialista lapot indítok.

— Csak eredj, eredj. Nagyon megőrül annak Garami, ha meglát!

Heti lapok mégis megindulhattak. November vége felé Bibó Lajos, volt katonatársam közölte velem, hogy »Tűz« címen heti lapot indít. Megkért, hogy lépjek a munkatársak sorába. Az én nevemmel akarta ráütni a szocialista bélyeget. Beleegyeztem, hogy üsse. Nem jutottam rossz társaságba. Juhász Gyula és Terescsényi György neve is a lapra került.

A lapon szerepelt a nevem az 1819. február 13-i számgig. Ekkor levették róla, a saját kívánságomra. Ekkor Zsirkay János vette át a lap szerkesztését és tulajdonjogát.

A »Tűz«-et már megjelenése idején kommunista lapnak tartották. (Különösen később, a nemzetgyűlésen, amikor Zsirkay János fejére olvasták »a régi bűneit«.)

Mikor Bibónak megadtam a beleegyezésemet ahhoz, hogy a munkatársak között szerepelhessek, jött utána Lencz Géza hírlapíró is. Ez egy másik laphoz hívott meg, az »Igazság«-hoz, de neki már nemet kellett mondanom.

A »Tűz« majd mindegyik számába írtam.

Apró kis cikkecskék voltak, a lap szűkös terjedelméhez mérték. Szerepelnem kellett, ha már a »Tűz« munkatársa lettem. a »Tűz« irodalmi estéin is. Ezeknek a megrendezése Bibó érdeme, aki megmutatta, hogy annyit mindenesetre képes elérni, mint a Dugonics Társaság. A színvonalat is megütötte, meg a közönség érzéklődése is volt akkora, ha nem nagyobb, mint az öreg irodalmi társaság délutánjain.

Különösen a Martinovics és társai emlékére rendezett napon voltam megelégedve az előadásommal. Azt is sietve fejeztem be, mert utána órát kellett adnom a Szabad Iskolában.

Március 21-én délután tartotta tervszerűen utolsó irodalmi napját a »Tűz«. Nekem kellett volna a befejező előadást tartanom. Szokásom ellenére már el sem mentem arra. Az ígéretemről szándékosan megfeledeztem. Akkor már tudtam — már nem emlékszem, honnan —, hogy mi történt Budapesten. Ugyan mit tehetóriázzak én a »Tűz«-zel, mikor itt van már a földindulás. Ma választják meg a szovjettanácsot.

Bizony, az idők változtak. Meghozták az őszirózsát, s amint az elhervadt, már más nőtt a kertekben is, meg a gomblyukakban is.

Tíz év távlatából ha visszatekintek, sok mindent látok...

Látom az öreg Soós tábornokot, amint délcegen és ruganyosan lépked, már amennyire az kitelik egy öreg katonától. aki a ranglétrán a tábornoki fokozatig elért. Baktat a zászló után, amit a szocialisták visznek. Átszellemül az arca, amint hallgatja a szocialista szónokokat. Nem hiába hallotta mindig szívesen az »elvtárs« megszólítást, már ti. akkoriban, de látszik is rajta, hogy a kor szellemével akar haladni. Csak a kor szelleme gyorsan változik. Őt megragadják s a hadügyminiszteri székbe dobják, de azok... azok, akiket hallgatott, azok rövidesen mind a börtönbe jutnak...

Adatok a szegedi direktórium működéséhez

Az 1919-es direktórium magában Szeged városában csak néhány napos életet élt. Felsőbb utasításra, a március 26-ról 27-re átnyúló éjszakán hagyta el a várost. Megbuktatta az összefogott nemzetközi ellenforradalom. Nem célom, hogy vitázzam a fölött, hogy helyesebb lett volna-e a francia megszállók követelésének eleget tenni, beszo­l­gáltatni a kért fegyveranyagot s megtartani a város vezetését, vagy arról önként lemondani. Mindenesetre a direktórium kényszerhelyzetben volt. A hadügyi népbiztos, Szántó, intézkedésére hagyta el a helyét. Lehetett ez elhamarkodott intézkedés is, amit Kun Béla később belátott s állítólag igyekezett visszacsinálni, de már nem lehetett. Hogy helyes volt a kivonulás ténye, viszont igazolja az a körülmény, mely szerint már másnap, a francia politikai rendőrség megkezdte a városban maradt kommunisták összefogdosását. Nyilvánvaló, hogy a franciák szándékai nem voltak őszinték.

Március 23-án Wallisch hivatott, bemutatta Udvardit és közölte, hogy a szocialista és kommunista párt egyesült és őt, Wallischt, Udvardit és engem jelölt ki az egyesült párt a direktórium tagjaivá. Első teendőnk volt a franciákkal, kik a várost ostromállapotba helyezték, megegyezni. Mi, a direktórium tagjai, Somogyi Szilveszter, Dettre János, Szakáll főkapitányhelyettes és Tabódy ezredes, felmentünk a francia parancsnokhoz, akivel olyan megállapodásra jutottunk, hogy ők az ostromállapotot megszüntetik, ügyeinkbe nem avatkoznak, a katonáink a városban maradhatnak és a részükre szükséges fegyvereket megtarthatjuk, közölnünk kell azonban katonáink létszámát. Mi 2500 főt jelentettünk be, mert bár katonáink létszáma sokkal kisebb volt, azt azonban emelni akartuk.

Március 23-án volt az első végrehajtó bizottsági ülés. Ezen, mint tagok, Stéhli, Munkácsi és Szabó voltak jelen azok közül, akiket ismertem. Március 27-én pedig a direktóriumnak távoznia kellett a városból.

A direktórium tehát kivonult s 1919. április 16-án a felsőtanyai központon megkezdte működését. Ugyanis a kormány parancsa az volt, hogy be kell vonulnunk Szegedre. Én a közigazgatási szervezet létesítésével voltam megbízva, amely megbízásnak eleget is tettem. Persze, erről a közigazgatásról ajkbiggyeszítve beszéltek azok, akik kezébe került ezután a város vezetése. Szinte látjuk az ügyészt és vizsgálóbíró, amint az elkövetkező tárgyaláson pukkadoznak a »közigazgatás« szóra. Könnyen teheték ezt, mert már »kiléptek a szakszervezetből«. De azt jól lehetett észlelni, hogy a föld népének más volt a véleménye erről a közigazgatásról, ezek nem biggyesztették szájuk szélét, amikor a tárgyalóteremben a direktórium működéséről volt szó.

A szegedi tanyák a várostól és így a városi közélelmezési hivataltól el voltak zárva, a tanyai lakosság élelmezéséről senki sem gondoskodott. Az ellátatlan lakosság, köztük különösen nők és gyermekek nagy inségnek voltak kitéve s ezért első sorban az élelmezésről kellett gondoskodni. Minthogy közszükségleti cikkek szállításától Budapest, valamint a szomszédos városok is elzárkóztak, a rekviráláshoz voltunk kénytelenek folyamodni. Előbb azonban más úton, éspedig a lakatlan villákban található élelmiszerek fizetésért való igénybevétele és önkéntes beszo­l­gáltatás

útján igyekeztünk a szükségletet beszerezni és csak harmadsorban, midőn az előbbi módokon elég élelmiszer nem gyűlt össze, folyamodtunk a rekviráláshoz.

A lakosságot, amennyire tölem telt, szövetel, cukorral, szőlőpermetezéshez szükséges mésszel, rézgáliccal, csépléshez való szénnel és egyéb közszükségleti cikkekkel is elláttam, — a rokkant katonák rokkantsági fokát orvosi vizsgálattal megállapíttattam és a rokkant nyugdíjak kifizetéséről gondoskodtam.

Az igaz, hogy fizetéseinket a lakossággal szemben igen sokszor fehér pénzben teljesítettük, azonban azt fizetésül el is fogadtuk és pl. büntetéspénzeket és a kiosztott közszükségleti cikkek árát a lakosság fehér pénzben fizethette.

A direktórium kezelése alatt körülbelül 7 000 000 Korona volt s a kezelésről szóló számadásokból kitűnik, hogy a pénzt becsületesen kezeltük. Közhivatalnoki minőséget nem színleltünk, mert meggyőződésünk szerint akkor törvényes hatósági funkcionáriusok voltunk és sohasem mondtuk magunkat másnak, mint direktóriummi tagnak. Engem Felsőtanyán a nép választott meg* és bizalmát bírtam. A proletárdiktatúra bukása után való letartóztatásomkor is egy küldöttség járt közbe érdeemben, s kifejezést adott annak, hogy a nép szeretett, s ez a jó hírem mentett meg az akasztófától is.

A direktórium tagjai közül a legnagyobb tekintélyű és a legdöntőbb szavú: Udvardi volt, mert a végrehajtó bizottságban az ő hívei, a kommunisták voltak túlsúlyban. Utána Wallisch következett, akit a végrehajtó bizottságban a szociáldemokrata érzelműek támogattak, míg nekem ott pártom egyáltalában nem volt, a nép előtt azonban én voltam a legnépszerűbb és legtekintélyesebb.

Szegeden kívül és Szeged külső részein »Szeged-Külváros« néven önálló közigazgatási egység alakult, ahol a belügyi népbiztos rendelkezéseit hajtották végre. Az új szervezet élén állott a háromtagú direktórium s hatáskörük kiterjedt a városnak a francia megszállástól menten maradt részeire, az ún. belterületre is. Minthogy a külvárosnak akkor a tanácskormány hatalma alatt álló része is nagy területet foglalt el, azon főkörzetet két részre: Felső- és Alsó-tanyára osztottuk. Ezeknek a részeknek önálló közéleti hivatala, panaszbíróháza, művelődési ügyosztálya volt. Szatymazra és Csengelére, minthogy ezen területek a központtól távol estek, külön megbízottat küldtünk, ezeknek azonban csak abban állott hatáskörük, hogy a központ intézkedéseit végrehajtsák, illetve, hogy a lakosság és a központ között összekötő kapcsolatot képezzenek. Önálló intézkedési joguk nem volt.

A központi igazgatás szervei voltak a lakosság vagyontalan dolgozó tagjai által választott: paraszttanács, mint nagytanács, amely a maga kebeléből választotta meg mindkét helyen az intéző bizottságot. A szervezet szerint az intéző bizottság a direktórium tanácsadó és véleményező testülete volt s ezek fölött a felső fórum a paraszttanács és a legfelsőbb fokon a két nagy tanácsnak, vagy paraszttanácsnak együttes ülése.

Minthogy a tulajdonképpeni végrehajtó szerv a direktórium volt, a teendők a direktórium három tagja között oly módon voltak megosztva, hogy Wallisch a poliitikai, Udvardi a propaganda, én pedig a közigazgatási ügyeket intéztem, úgymint: az általános közigazgatást, a rokkantak és özvegyek ügyeit, anyakönyvi, népmozgalmi, közművelődési stb. ügyeket, azonkívül mint volt ügyvéd, a panaszbíróság elnöke is voltam. A panaszbíróság a felek felkérésére bíraskodott kisebb jelentő-

* 1919. június 1-én volt »Szeged-Külváros« (szegedi tanyavilág) népének munkás-paraszt választása.

ségű ügyekben. A paraszttanács emlékezetem szerint csak egyszer ülésezett. A direktórium legnagyobbrészt a tanácskormány utasítására, illetve saját iniciatívájából járt el. Az intéző bizottság, melyet mindaddig, míg a választásokat meg nem ejtették, a nép közül a proletárdiktatúra kikiáltásakor összeállított végrehajtó bizottság pótolta, általában a fizetések ügyét és hasonló dolgokat tárgyalta. A végrehajtó bizottság tagjai 70 K napidíjat kaptak. Az én fizetésem cleinte bizonyos, a munkában töltött idő után számított összeg, később a kormányzótanács megállapítása szerint heti 670 K volt.

Erre vonatkozó adataimat egy hirtokomban levő nyomtatott plakáttal bizonyíthatom, amely közli Szeged-Külváros elnökségének, intéző bizottságának és munkás-(paraszt)-tanácsa tagjainak teljes névjegyzékét, sőt a végén az 1919. június 1-én megtartott választásokon megválasztott munkás-, katonai- és paraszttanács tagjainak (kerekben 100 fő) névsorát. Közöttük olyanokkal is találkozunk, akiket a francia hadosztály-bíróság halálra ítélt (Hoffmann Üdön újságíró és Dobos Jenő főhadnagy), de a munkások s francia katonák segítségével a Tanácsköztársaság területére szöktek át.*

Az intéző bizottságnak a direktórium három tagján kívül Alsó- és Felső-tanyán egyformán 10—10 tagja volt. Ami a beosztást illeti, hat ügyosztályra tagolódott annak munkája: I. Általános közigazgatási ügyosztály, két ügyosztályvezetővel (anyakönyvi ügyek, statisztika stb.), II. Mezőgazdasági ügyosztály, ugyancsak két vezetővel (Alsó- és Felső-tanya). Ennek kebelén belül 12, illetve 16 mezőgazdasági bizottsági taggal. III. Közellátási ügyosztály, áruforgalmi ügyvezetővel s 6, illetve 5 közellátási bizottsági taggal. IV. Közművelődési ügyosztály, tanügyi előadóval s 8—8 bizottsági taggal. Iskolaügyi bizottságok működtek Csengele, Királyhalom, Szatymaz-Fehértó, Mórahalom, Szeged-Felsőközpont és Csorva területén. V. Közegészségügyi ügyosztály 1—1 orvostaggal s végül VI. Bíraskodási ügyosztály, mely két bíróságból, egy fegyelmi és egy panaszbírószágból állott. Mindkettőnek volt elnöke, előadója s 4—4 tagja. Ezenkívül mind Felső-, mind Alsó-tanyán községi pénztárnok működött.

A szatymazi véres nap

Ki tud ma a Horthy-féle ellenforradalom első áldozatairól? Senki. Annak idején suttogva beszéltek róluk, magam is elmondtam a rémségek történetét annak, akinek bizalmasan elmondhattam, de a történet is feledésbe ment, meg azoknak a neve is, akikről szó volt. Ma van az első évforduló, amikor a szatymazi borzalmas napról mindent el lehet mondani, azt meg is teszem. Talán nem is végzek hiábavaló munkát.**

*

* A névsorban szereplő egykori direktóriumai s tanácsstagok közül nagyon kevesen élnek már. Azok, akik még életben vannak, mint tanúk, mint kortársak, tanúságot tehetnek a direktórium akkori működéséről.

** Ez a rész nyomtatásban először a Szegedi Népszava 1945. aug. 5-i számában jelent meg. Itt eredeti kéziratban adom.

Búcsúsok vonultak az országúton Szeged felé. Az alsóvárosi Fekete Máriához zarándokoltak. Meztülábasan, templomi zászlók alatt, zsolozsmákat énekelve az áhitat égbeszálló hangján. A város felől egy másik csapat jött velük szemben. Tisztek voltak valamennyien, teljes fegyverzetben. A hirhelt Prónay-féle törzsszázad. Bosszúvágy sugárzott a szemükből. Vad, marcona arcukról jót nem olvashatott le senki. A két csapat találkozott, meg elvált s ment mindegyik útjukon tovább.

Prónayék nem sokáig mentek a cél irányába. A szatymaz—sándorfalvi vonalon elhelyezett vörös határőrség még a helyén volt. Egyszer hallják ám amazok, hogy »fegyverbe« kiáltás hangzik, többszörösen is. Látják is, hogy futó vöröskatonák helyezkednek el az arcvonalállásban. Ezt nem várták Prónayék, ők úgy tudták kémjelentéseikből, hogy a vörösök már elhagyták állásaikat. Hátat fordítottak hát s futólépésben igyekeztek a búcsúsok után, akiket hamarosan be is értek. De megjegyezték maguknak, hogy valaki fenyegetőző karral integet utánuk s azt kiabálja: »Vissza ne jöjjenek, mert akkor testvérvér folyik!« Ez Kovács János, fiatal vörösszázad-parancsnok volt.

Meddig vonultak vissza Prónayék, biztosan nem tudjuk. Valószínű, hogy szégyelletükben sem mertek a városig visszamenni. De órák múlva hírről vették, hogy a vörösök Pest felé elvonultak s akkor hamarosan Szatymazon termettek. Kovács János századparancsnokot és alantas parancsnokát, Nagy Balázst még ott találták. Ezek, úgy látszik, utolsóként akarták helyüket elhagyni. Csúnyán összeverték és fogságba vetették őket. Ezek voltak az első foglyaik.

Engem az összeomlás Szegeden ért, mondjuk meg közelebbről, Felsőtanyán. Wallisch Kálmán és Udvardi János, a direktórium másik két tagja, Budapesten voltak ekkor a tanácsok országos gyűlésén. Augusztus 4-én estefelé tartóztatott le az úgynevezett »nemzeti kormány« nevében egy ismeretlen kiküldött, Farkas Pál rendőrparancsnok társaságában. Mikor húsvét táján a direktórium visszajött Félegyházáról Felsőtanyára, talán 6 főnyi rendőrt találtunk itt. Ezek szolgálatra jelentkeztek s mi felhívtuk őket, hogy válasszanak maguk közül parancsnokot. Farkas Pált választották. Nem volt soha semmi hiba a szolgálatuk körül. Úgy szolgáltak, ahogy elvártuk, pontosan végrehajtották a rendelkezéseinket. Most egyszerre a szegedi kormány embere mellett állottak. Augusztus 5-én reggel tudtam meg magától, Farkas Páltól, hogy 4-én délelőtt, már érintkezésben volt a nemzeti kormány szerveivel. Szemére vetettem, hogy alattomosan, a hátam mögött ellenünk dolgozott s ígértem neki, hogy ezt nem fogom elfelejteni. Ő ezt fenyegetésnek vette, tiltakozott s ebből szóharc keletkezett közöttünk. Többé nem szóltunk egymáshoz. Meg kellett említenem ezt a lényegtelennek látszó esetepatét, mert Farkas Pált mégis azok egyikének tartom, akiknek életem megmentését köszönhetem.

Velem együtt letartóztatták Kálmán Béla igazgató tanítót és fiát, ifj. Kálmán Bélát, a direktórium írnokát, Tuskó László tanítót, Munkácsi István elvtársamat, az intézőbizottság tagját, a párt régi önfeláldozó harcosát, Papdi József gabonakereskedőt, Belovári József napszámost és Kürthy Eleket, a direktórium alkalmazottját. Velünk volt még az éjjel Vajda elvtárs, kuplé-énekes, a szovjetház bevásárlója, akit hivatalos elfoglaltsága közben ért a letartóztatása. Úgy látszik, lepénzelte Farkast és ez elengedte. Jól tette, mert ha Vajda elvtárs a Prónay-pribékek kezébe kerül, ezek menten felakasztják.

Augusztus 5-én, a kora reggeli órákban kocsira raktak bennünket s fegyveres felsőtanyai legények kíséretében, akiket Farkas Pál szedett össze a tanyák közt, vittek Szatymazra. Velem volt feleségem és két kis fiam is.

Szatymazon a Pártos-villa előtt állott meg a kocsikaraván. Mindenütt fegyveres tisztek álltak s egyszerre körülvették a kocsikat. Amint a kocsink megállott, le akartam szállni, de valahonnan egy durva hang rikoltott:

— »Lódd le, ha megmozdulsz!«

Visszahulltam a kociülésre. Most ébredtem tudatára annak, hogy rab vagyok és hogy hova hoztak.

Kis várakozás után parancsot adtak a leszállásra. A családomat elválasztották tőlem, aminek örülnöm kellett, mert az előjelekből már éreztem, hogy olyasmi vár rám, aminek egyedül kell nekivágnom.

A Pártos-villa kapujában gúnyos, kárörvendő arccal fogadott László elvtárs, a kisteleki vörös tűzérosztály élelmező tisztje:

— Jó reggelt, Cizibula elvtárs!

Így köszöntötte rám életem legkeservesebb reggelét. De ő már itt volt. Nagyon hirtelen vedlett fehérre. Talán egy héttel előbb nagy harcot vívtam vele. Akkor a szegedi lakosság ellátására érkezett cukorszállítmányunkat akarta tőlünk fegyveres erővel rövid úton eligényelni. Hosszú, elkeseredett küzdelemmel sikerült annyit elérnem, hogy tíz mázsza átengedése ellenében hagyja meg a szegedi népnek a többi. Hát ez a jómadár már itt volt.

Párosával állítottak össze bennünket s úgy kísérték be a villa kapuján. Tisztek állottak köröskörül s hangzott felénk az üdvözlésük:

— Gazemberek! Zsidóországot akartatok csinálni Magyarországból?

Na. most már tudom, mi lesz itt.

Valamelyiküknek szemet szúr a kis, vézna s egyik lábára béna Munkácsi.

— Te? Te zsidó vagy. az anyád istenit!

— Nem, nem vagyok én zsidó —, hangzott a gyenge tiltakozás. Tovább is engedték bántatlanul.

Egyre jobban tudom, hogy mi vár itt ránk.

Kísérnek be a villaépületbe. Egy nagyobb, üres terembe érünk. Az ajtónál erős ütés éri a fejemet. Hátrafordulok, a kancsal Turzó főhadnagy áll velem szemben föltűzött és mellemnek szegezett szuronnal és rámival:

— Gazember! Feltett kalappal kell ide belépni?

Látom a szeméből, hogy rögtön belémdöfi a szuronyát, ha csak egy szót is szólok. Nem szólok semmit.

Beterelnek egy üres szobába. A jelenet simán végződött. Azonfelül, ami ért, csak a keménykalapom karimája tört össze.

Szóttanul és némán álltunk köröskörül a teremben. Behozták hamarosan a Szatymazon elfogott embereket is. Kovács Jánost, Nagy Balázst és Török Pált. Ez utóbbi szatymazi vincellér volt, úgy tudom családos ember. Vele műveltették a városban rekedt szőlőtulajdonosok szőlőit. Ez volt a bűne amiért meg kellett halnia. Persze, ráfogták, hogy gazdaként művelte azokat, pedig csak a rendes gazda gondosságával dolgozott a másében.

Motorzúgást hallunk s halljuk a morajlást kívülről. Megjött a törzsszázad! Tisztek jönnek be s hozzák magukkal összeverten Feketét, a kisteleki direktorium tagját. Az újonnan jött tisztek bemutatják az otlevőknek:

— Ez volt Fekete, akitől reszketett Kistelek!

— Fekete! Fekete! Milyen fehér lesz nemsokára a pofád — mondja egyik közülük.

A tisztek kimennek. Fekete riadtan kérdezi tőlünk:

— Kivégeznek bennünket?

Nem válaszol neki senki.

Most behoznak egy zsidófiút. Hercznek hívták, az atyja pesti ügyvéd volt. Ennek a bűnét mindjárt megtudtuk a tisztektől. A Csillag-börtönben a franciák foglya volt. 5-én reggel többedmagával a franciák tehergépkocsijára rakják őket s viszik kifelé a budapesti országúton s ott találkoznak a kifelé menetelő Prónay-tisztekkel. Elhagyják őket, de Hercz rákiált: egy menetelő tisztre: »Főhadnagy úr, kommunista vagyok!« Persze azt hitte, hogy Budapestig viszi a francia tehergépkocsi, de nem vitte odáig, csak Kettőshatárig. Itt aztán leszállították valamennyi utasát s szélnek eresztették őket. A tisztok utolérték a társaságot és Herczet közülük magukkal vitték. A balga hetvenkedéséért szegény az életével lakolt.

*

Farkas Pál jött több tiszttel s kívánságukra sorra bemutatott bennünket. Belovárit dühös kommunistának mutatta be. Papdi Józsefről is eleget mondott ahhoz, hogy akasztófán végezhesse. Tuskó Lászlót, Kálmán Bélát is úgy jellemezte, hogy az érdekeltek abban semmi hízelgőt sem találhattak. Az én lelkemre sem ömlött reménysugár a szavaiból, amiket a reggeli összekoccanás után nem vártam tőle, pedig szóról-szóra így mutatott be:

— Czibula elvtársat a nép szerette és a rendőrség is meg volt vele elégedve.

Farkas Pál tehát tudott tárgyilagos is lenni, ha akart.

Prónay Pál is bejött lelkétől lelkezeti gyermekei közé. Durva, baltával faragott arca volt, valóságos condottieri alak. Végignéz rajtunk, csúnya száját félrehúzza s csak annyit mond:

— Micsoda banda! — aztán elcsörtet.

Egy tiszt néz be kívülről, majd hirtelen belép, odamegy Tuskóhoz és meglepetve felkiált:

— Tuskó, hogy keveredtél te ezek közé?

— Magam sem tudom.

Tuskó László néptanító a magyar honvédség legderekből tisztje volt. A vitéz tartalékos tisztet, akinek az arany vitézségi éremtől kezdve minden kitüntetés többszörösen is díszítette a mellét, sokan ismerték a hadseregben. A tiszt pár szót vált vele, elmegy, majd kisvártatva többedmagával jön vissza s Tuskót is magukkal viszik. Pár nap múlva Tuskót újból letartóztatták, megint közénk került s akkor elmondta, hogy a tisztekkel mit beszélt. Ezek örvendeztek, hogy idejekorán kihozhatták közülünk, mert minket nemsokára ki fognak végezni. Tuskó ezt megrendülten hallotta s nem késett vele, hogy ami jót csak elmondhatott rólunk, azt mind elmondja. Tuskónak is megköszönhetjük, hogy élünk. De ha eddig nem tettük, most már nem tehetjük. Ez a derék ember pár éve halt meg, mint a szentmihályteleki népiskola igazgatója.

Nem sokáig kell már várnunk a szomorújáték megkezdésére. Többed magával bejön gróf Salm Herman főhadnagy, nyomában settenkedik, most is, később is mindig egy sunyi nézésű főhadnagy, akiben én a későbbi leírások nyomán Léderer Gusztávot, a Kodelka-féle gyilkosságért kivégzett rablógyilkost vélem felismerni. Salm megleckéztet bennünket, pár szóval a hazafiasságból s nyomban munkához lát. A szoba közepére tolnak egy asztalt, arra Salm feláll s szagatja le a mennyezet villanyvezeték drótját. Megfelelő darabokra vagdossa, a karjára csavarja és int Feketének:

— Ez jó lesz, komám. Gyerünk.

Feketét elvezetik. Odakintről lövést hallunk. Aztán tudtuk meg, hogy Fekete, ahogy kiért a szobából, mindjárt megkísérelte a menekülést és futásnak eredt. Lelőtték s aztán akasztották fel. Azt is hallottuk, hogy a tiszt urak az akasztásban is kontárok voltak, mert Fekete még akkor is élt, mikor el akarták földelni. Úgy lóttek bele még egyet, hogy meghal hasson.

Kovács Jánosért jöttek azután. Szegény feje a sarokba húzódott, hogy a figyelmet elkerülje s lekuporodott a padlóra. De hiába, odakint számontartották.

Mikor hívták, szó nélkül felkelt s ment a halálba hívogatókkal.

Utána Nagy Balázsért jöttek. Vele már másként bántak el. Mielőtt elvitték volna, egyet villant a szeme az egyik hóhérnak — nem tudom már, vagy Turzó volt, vagy Léderer —, előrántotta a rohamkését s végighasított vele Nagy Balázs karján. A szenvedő meg sem szisszent, panaszhang nélkül tűrte a gyilkos düh-rohamát s úgy is ment a gyilkosokkal.

Percek múlva a Hercz-fiú következett. Az ő esete sem volt sima lefolyású. Ketten puskatussal álltak eléje, a mellkasát ütésekkel össze-vissza zúzták. Ember-ronccsa törték s úgy cipelték el. Miközben ütegették, az egyik ütés félrecsúszott s Kürtüt éri, ha el nem ugrik. Bosszusan mordult rá a tiszt:

— Mit ugrálsz, neked is kijár ez!

Elvitték a szegény Török Pált is.

Ezután következett az én percem. Belép a szobába egy magas, kékhajtókás főhadnagy és szól:

— Következik a direktórium elnöke:

Némán indulok feléje. Ő elfordul, kifelé indul, én meg utána. Nem tudom én már elmondani, talán sohasem tudtam volna, hogy mit éreztem akkor. Mióta idehoztak, csak az életemért rettegtem, meg a családomat sajnáltam.

Az ajtóhoz értünk s itt hirtelen, mint akinek valami eszébe ötlött, megfordul a főhadnagy:

— Hogy hívják?

— Czibula vagyok, a közigazgatás vezetője voltam.

Int a kezével.

— Maradjon.

Maradtam. Nem tudom, mit akarnak velem. Nem éreztem egy pillanatig sem, hogy megmenekültem a haláltól. Vártam. Nem kellett sokáig várnom.

Az előbbi tiszt hamarosan visszatért s engem hív.

— Jöjjön, nézze meg, hogy milyen gyümölcsöt termett a körtefa.

A verandán odaint két csendőrt. Ma már csendőrök voltak, tegnap vörös-őrök s én rendelkeztem velük. Az egyiknek nevét is tudtam. Pioker volt. Megmagyarázta nekik a főhadnagy, hogy vezessenek az akasztóházhoz, de aztán hozzanak vissza. Még utánuk is kiáltott:

— Aztán hozzák vissza!

Pioker, meg a másik is, karonfognak s úgy vezetnek. Már látom a fát. Nem körtefa volt az, hanem cseresznyefa. Két ingujjra vetkőztetett holttest lóg a fán, kettő a fa alatt van, ugyancsak felsőruha nélkül. Borzadva nézem, ami elémtárul s már meg is elégeltem, amit láttam s odasúgom Piokernek, vezessenek vissza.

Visszavezetnek.

Odabent a helyemen egy darabig nyugodtan hagytak. Aztán sok tiszt tódul be a terembe s egyikük azt mondja:

— Mondja el ezeknek, mit látott s aztán beszéljen arról, hogy így bünteti a nemzeti hadsereg a hazaárulást.

Beszélni kezdtem. De bizonyára rosszul kezdtem s annak mindjárt meg is adtam az árát. Így kezdtem bele:

— Azt mondják, hogy ez idő szerint Szatymazon így bünteti a nemzeti hadsereg a hazaárulást...

Nem folytathattam, mert a Léderer névvel jelzett tiszt nekem ugrott, ütött vert s egyre azt kiabálta:

— Gazember! Nemcsak Szatymazon, hanem mindenütt, nemcsak ez idő szerint, hanem mindig.

Mint társaim később mondták, jó darabig ütlegelt a hóhér, mindaddig, míg egy emberséges tiszt le nem húzta rólam.

Akkor megadatott nekem, hogy folytathassam jól, amit rosszul kezdtem. Nem tudom most elmondani, miről beszéltem én akkor. Azt bizonyára elmondtam, hogy mit láttam a kertben. Rémlik, hogy a mohácsi vészről is beszéltem, meg az akkori állapotokról. Beszélttem addig, míg a teremben egy tisztet láttam, mikor az utolsó is elment, akkor lerogytam a mellettem lévő székre.

— Eh, nem beszélek én tovább.

Nem háborgattak egy ideig. Később bejött valaki. Ez kihívta Kálmán Bélát és a fiát. Ezek is kiszabadultak. Aztán bejött Salm. Belovárit és még valakit kirendelt sírásásra. De elhangzott a figyelmeztetése is:

— Akkora sírt ássatok, bitangok, hogy magatok is beleférjeteek.

Kimentek a sírásók. Tehát a hóhérmunkát is folytatják még.

Ekkor jött be Falcione Kálmán honvédszázados. Az ő jöttére engedett fel lelkünk a kábult dermedtségéből s ekkor kezdett foszladozni a bizonytalanság köde. Látszott fellépéséből, hogy emberi részvétellel lép közénk. Pár barátságos szót is szólt. Most először jelentek meg a könnyek szemeimben s fátyolos hangon mondtam el a közénk érkezőnek:

— Százados úr! Itt embereket végeztek ki egy félórával előbb anélkül, hogy csak a nevüket is kérdezték volna. Vállaljuk mi azt, amit tettünk, de annyit engedjenek meg, hogy elmondhassuk a védekezésünket.

A százados megnyugtatóan bennünket.

— Most értesültem arról, hogy mi történt s mindjárt ide jöttem. Nyugodtak lehetnek az urak. Én vagyok mostantól itt a ténylegességnek s ami megtörtént, az nem fog többé megtörténni.

Ezzel végzem is a visszaemlékezést. Nincs elég terem ahhoz, amit még el kellene mondanom. De úgy érzem, hogy így is eleget mondtam el. Mindenképpen eleget.

A Zarecsnik eset

Zarecsnik János, a szegedi munkásmozgalom kimagasló harcosa, kommunista katona, mint zászlós esett fogságba az első világháborúban s részt vett az orosz nép forradalmában, harcolt a Vörös Hadseregben. 1919. március 27-én a franciák besúgásra elhurcolták Szegedről s kényszermunkára ítélték.

Életpályájára vonatkozóan idézem a Délmagyarország 1959. március 26-i számából Péter László cikkét.

A szegedi direktórium kényszerű eltávozása után az ugrásra készen álló katonatiszti ellenforradalom azt hitte már, ütött az órája. Szombathelyi Béla alezre-des és Shvoy Kálmán őrnagy rendfokozatukat fölvarrva indultak a tiszti pavilonba, hogy a katonai forradalom útjában álló Tabódy Zsolt ezredes, kerületi parancsnokot lemondásra kényszerítsék.

Korán ittak a medve bőrére. Tabódy szobájában meglepetésükre ott találták Zarecsnik János zászlóst, a KMP szegedi szervezete katonai csoportjának vezetőjét, akit a direktórium katonai megbízottként hagyott hátra. Minthogy ekkor már a franciák kutattak a Szegeden maradt kommunisták után, Zarecsnik jelenlétét bejelentették a francia parancsnokságnak.

A kiküldött francia járőr negyedóra múlva meg is jelent. Tabódy irodájába irányították őket, ahol Zarecsnik János, az időközben odaérkezett munkásokkal tárgyalt. A francia járőr körülnézett a szobában és kijelentette, hogy Zarecsnik zászlóst keresik.

Zarecsnik a fotójók egyikében éppen cigarettázott, de Tabódyék ittlétét letagadták, mire a francia járőr elhagyta a szobát. Ugyanakkor azonban Zarecsnik is eltávozott a hátsó ajtón, a lépcsőn óvatosan lement a kapu alá, és itt kerékpárra akart ülni, hogy időt nyerhessen. De ebben a pillanatban fölismerte őt az éppen ott álló Petrán százados; Zarecsnik után ugrott, lefogta — és átadta a visszahívott francia járőrnek.

Ez az úgynevezett »Zarecsnik eset«, melyet Kelemen Béla könyve örökített meg.

Ki volt Zarecsnik János és mi lett további sorsa?

Egyike volt azoknak a magyar katonatiszteknek, akik orosz hadifogságuk után részt vettek az orosz nép forradalmaiban, harcoltak a Vörös Hadseregben: magyar internacionalista volt. Életéről a kutatás eddig alig tudott. De a *Friss Hírek* című szegedi lap 1919. március 9-i számában egy szegedi újságíró, Tölgyes Gyula interjút közölt Zarecsnikkal, s ebből megismerhetjük pályáját, harcos életútját.

»Tegnap este — kezdi cikkét Tölgyes Gyula —, egy furcsa öltözékű, különös megjelenésű ember állított be a Kass-kávéházba. Barna orosz köpönyeget és fekete kalapot viselt. A köpönyeg avult orosz zubbony és fekete honvédtiszti pantalló volt. Észrevehető undorral körülnézett a kávéházban, aztán leült egy asztalhoz, sört rendelt. Bemutatkozás után odamentem melléje, meg akartam tudni, kicsoda. Készséggel adott fölvilágosításokat kérdéseimre. Elmondta, hogy Zarecsnik Jánosnak hívják, zászlós volt a szegedi 3. honvéd huszárezredben, mostanában jött haza Oroszországból. Civilben tanító volt a gróf Nádkó-féle nagyszentmiklósi földművesiskolában. Már beszélgetésünk első pillanataiban látszott, hogy rendkívül érdekes ember, aki sokat tudna mondani. Eleinte azonban némi tartózkodással csak fogságának részleteiről beszélt, de később fölengedett s szenzációs dolgokat mondott a bolsevizmusról, amelyek bennünket is nagyon közelről érintenek.

Információinak hitelességére és súlyára elegendő legyen előrebocsátani, hogy ezredparancsnok és úgynevezett harctéri ellenőr volt az orosz vörös hadseregben, két hónappal ezelőtt pedig részt vett egy moszkvai nemzetközi kongresszuson, amelyen úgyszólván Európa sorsáról határoztak. Kiküldetéssel jött haza a kongresszus után Oroszországból, erről azonban részletesen nem nyilatkozott.

A szegedi huszárzászlós még 1914. szeptember 5-én került orosz fogságba Galiciában, Lemberg közelében. Mint súlyos sebesült került az oroszok kezére. Kievbe, aztán Moszkvába, onnan pedig 1915. januárjában a japán határra vitték, a habarovszki fogolytáborba. A foglyok között mintegy tizenötezer magyar volt, akik részére lapot adott ki »Előre!« címmel. Lapjában a háború kitörésének okait fejtegette, támadta az imperializmust, ezért háromheti áristómot kapott. Büntetésének kitöltése után megszökött a fogolytábor parancsnok egyenruhájában, annak irománytáskájával. Egy mandzsúriai városba, Raszdolnára ment, ahol galíciai civilek voltak internálva.

Az egyik galiciainak volt egy orosz hatósági igazolványa, amellyel szabadon járhatott-kelhetett. Ezt az igazolványt tizennyolc rubelért megvette a huszárzászlós, aki az igazolvánnyal mint »handlé« utazgatott. Néhány hónap múlva eljutott Pétervárra, ahol megtelepedett. Fölcsapott hirdetési ügynöknek, vendéglői étlapokra gyűjtött hirdetéseket. Meg is nősült Pétervárott, elvett egy Alexandra Fjodorovna Kopilovoj nevű gépiróleányt, akivel a Holdvilág-kertben ismerkedett meg. Az orosz feleséget magával hozta Magyarországra, most is vele van.

Zarecsnik János, a Kerenszki-uralom bukása után, 1917. októberében sok ezer fogolytársával együtt beállt a bolsevik hadseregbe. Ezerkétszáz rubel fizetést kapott havonta. Azt a megbízatást kapta, hogy hétszázhetvenöt főnyi, gépfegyverekkel és ágyúkkal felszerelt csapatával foglaljon el egyes városokat, amelyekben még Kerenszki hívei tartották magukat. Földadatát elvégezte. 1918. novemberében Moszkvába rendelték, ahol közölték vele, hogy a harctérre kell mennie, egy ezredet fog vezetni a kozákok ellen. Teljesítette a parancsot. Később harctéri ellenőrré nevezték ki, Berger Simon budapesti első honvéd gyalogezredbeli főhadnaggyal együtt, a Szamarától Ural városig terjedő hatszáz kilométeres frontszakaszra. Ez a 4. vörös hadsereg frontja volt, amelynek főparancsnoka is magyar tiszt, Fehér Poldi, a 7. honvéd gyalogezredbeli őrnagy.

Ez év január 6-án leszerelt a huszárzászlós, mint orosz ezredparancsnok, mert meghívták az internacionális föderáció moszkvai kongresszusára. A kongresszus január 18-án tartotta ülését, Lenin elnöklésével. Zarecsnik huszárzászlós is fölszólalt az ülésen...

Aztán az interjú így folytatódott:

Megmagyarázta Zarecsnik zászlós, hogy az orosz bolsevizmus nem vérrel akarja kiküzdési elveit, vérpazarlás nélkül akarja megcsinálni a nagy, az igazi forradalmi átalakulást. A rablási szándék is távol áll tőlük, csak a csőcselék fosztogat. Oroszországban, ha valakit rabláson érnek, azt menten agyonlövik. Érdekesebben beszélt arról, hogyan nyerik meg eszméiknek a katonákat. Archangelszknél 35 ezer főnyi angol, francia, amerikai sereg állt. A szovjetkormány nem fegyverrel vonult az ántánt-csapatok ellen, hanem nyomtatványokat juttatott el hozzájuk, amelyekben megmagyarázta, hogy mi az orosz bolsevizmus célja, mint jelent a proletárdiktatúra. És mi történt? A 35 ezer ántánt-katona fegyveresen átpártolt a vörös hadsereghez, előbb azonban tisztjeiket hajón hazaszállították. Nem ölték meg közülük egyet sem. Az ántánt ezután 16 hadihajót küldött Oroszország ellen Archangelszkbe. A tengerészekhez is eljuttatták a fölvilágosító nyomtatványokat és megismétlődött az első eset: a tengerészek is valamennyien csatlakoztak a Vörös Hadsereghez, előbb azonban ők is hazaküldték a tisztjeiket.

— Lássa — mondta ragyogó szemmel a huszárzászlós —, ezért retteg az ántánt a bolsevizmustól.

— A mi fegyverünk — folytatta előadását —, a megértés. A szuronyaink hegyén is propagandairások vannak. Nekünk nem kell vér. Mi megértjük a temetők szavát, a temetőket, amelyekbe millió ártatlan embert földeltek a világ hóhérai. Meg kell értetni minden emberrel, hogy mi a bolsevizmus célja.

— Adnának csak négy repülőgépet a fölvilágosító nyomtatványok terjesztésére, Magyarországról is elvonulnának a megszálló idegen csapatok, mennének haza és hazájukban is megcsinálnák a proletárforradalmat.

Amikor elváltunk, így szólt, megféle nyugalommal:

— Emlékezzék csak arra, amit mondok: A proletárdiktatúra elkerülhetetlen, be fog következni egész Európában.

Megszorította a kezem, elköszönt. Gyorsan útnak indult, hosszú, barna köpönyegében hamarosan eltűnt előlem a sötét utcán. Néztém a házakat, a kivilágított ablakokat. Az emberek nyugodtan vacsoráznak, teáznak, kártyáznak. Nyugtalan a képzeletem...

Nem szeretnék minden este ilyen érdekes emberrel találkozni.

✱

Eddig tart Tölgyes Gyula interjúja. A többi már tudjuk a szegedi történelemből. Március 9-e és 27-e között Zarecsnik János, a KMP szegedi szervezetének tevékeny harcosa volt. Udvardi János mellett a szegedi kommunisták legjelentősebb vezető alakja. Március 27-én a franciák elhurcolták és május 21-én a francia hadosztálybíróság »a francia haderő elleni vétségért, illetve a budapesti Tanácsköztársaság javára végzett kémkedésért és a hadmozdulatok elárulásáért« 20 évi kényszermunkára ítélte. További sorsa ismeretlen. Talán Francia-Afrika gyarmatain pusztult el...

Emlékezéseimből

*Cseh Imre, az 1918–19-es szegedi munkásmozgalom kiemelkedő harcosa, cipésmester, 1883-ban született. 1903-ban került a mozgalomba, mint a Bőripari Munkások Csoportja vezetőségi tagja. 1914-ben a lezúllott szakszervezetek feltöltésén járadozott, a Tanácsköztársaság idején mint összekötő szerepelt a szatymazi direktórium és a szegedi munkásság, valamint a főváros között. Annakidején ő hozta le Budapestről a KMP alapításának eszméjét is. Egyik első harcosa volt a Pártnak. 1907-től kezdve a felszabadulásig mintegy 12 alkalommal volt letartóztatva. Oszályhú harcos, kommunista volt. Szegeden halt meg 1955-ben. Itt közölt emlékezését Gaál Endre szívességéből teszem közzé.**

A Szegedet megszállva tartó francia imperialisták 1919. március 21. előtt, a szegedi viszonyokba nem avatkoztak bele, nem befolyásolták a Szociáldemokrata Párt és a Kommunista Párt közötti harcot. E harc egyik jele az volt, hogy a jobboldali szociáldemokraták hívására Szegedre jött a Neuberger-féle karhatalom, amely üldözte a kommunistákat. A KMP vezetőinek e napokban bújkálniuk kellett.

A proletárdiktatúra kikiáltásakor a két munkáspárt szegedi szervezete egyesült, de az így létrejött Szocialista Pártban nem volt meg az egység. Ezt mutatja pl. a P. Ábrahám Dezső vezetése alatt álló szegedi ellenforradalmi »kormányhoz« való viszony. P. Ábrahám többször tárgyalt a szegedi munkás vezetőkkel, hogy »kormány« számára a munkásság támogatását megnyerje. Két miniszteri tárcát és ugyancsak két államtitkári állást ajánlott fel. E tárgyalásokon egy-két alkalommal még Horthy is megjelent. A jobboldali szociáldemokraták (Ábrahám Mátyás, Olejnyik József) hajlandók lettek volna az ajánlatot elfogadni, de a baloldaliak és a kommunisták a sarkukra álltak s a »kormány« javaslatának elfogadását megakadályozták.

A direktórium elűldözése után összeült a Munkástanács, mely egy bizottságot választott az ügyek intézésére s a franciákkal való tárgyalásra. A francia városkormányzó, Betrix ezredes, többször tárgyalt a munkásvezetőkkel s oltalmába vette a munkásokat a szervezkedő magyar ellenforradalmi erők növekvő terrorjával szemben. Betrix felhívta Somogyi polgármestert, hogy az ellenforradalmi túlkapasoknak vessen véget. Sőt a franciák a munkások ellen terrorisztikusan fellépő magyar katonasízek közül többet el is fogtak. Miközben azonban a magyar

* Cseh Imrének, halála előtt, 1955. szept. 1-én nekem átadott kéziratos emlékezései a későbbi, 30-as évekre vonatkoznak.

ellenforradalom atrocitásait mérsékeltek, titokban hajszát folytattak a Szegeden lévő kommunisták ellen és a francia hadosztálybíróság terrorisztikus ítéleteket hozott ellenük. Halálra ítélték Hoffmann Üdönt és Dobos Jenőt, akiket azonban a szegedi munkások — a börtön őrzésére kirendelt 152-es francia alakulat katonáinak segítségével — megszöktettek.* Az anyaországból származó francia katonák között végzett forradalmi agitáció eredményes volt: a katonák a börtön ajtaját »nyitva felejtették« és így a két halálraítélt megszökhettek. A munkások egy ideig a Munkásotthonban (akkoriban a Báró Jósika utcában, az 5-ös laktanya mögött) rejtgették őket, majd átsurranva a demarkációs vonalon, a Tanácsköztársaság területére menekültek. A francia parancsnokság városszerte kerestette a szökevényeket, a 152-eseket pedig leváltották, mert ezek többé nem voltak »megbízhatóak«. Hiszen éjszakánként az Internacionálét énekeltek. A franciák fogságában lévő többi munkást nem sikerült megszöktetni, azokat szpáhi alakulatok őrizték, akiknek körében a szegedi munkások nem tudtak eredményes felvilágosító munkát végezni. A francia hadbíróság által elítélt kommunistákat 2—3 vagonba zsúfolva elszállították Szegedről. Egy részük Nagyikindán megszökött, a többieket a különböző francia gyarmati börtönökbe hurcolták s ott pusztultak el. (Többek között Zarecsnik Jánost is.)

A franciák a direktórium elűldözése utáni időkben Szegedet teljesen elzárták a Tanácsköztársaságtól. De a szegedi munkások küldöttek útján fenntartották a kapcsolatot a tanácskormánnyal. A küldöttek útmutatásokat hoztak a szegedi, valamint az aradi és temesvári munkásoknak. Háromszor fent jártam Budapesten és tárgyaltam Landler és Szántó népbiztosokkal. Ezek a forradalmi szellem ébrentartására buzdították a szegedi munkásságot. A munkásvezetőket pedig arra hívták fel, hogy a francia megszállási viszonyok közepette lehetséges mértékben agitációt fejtsenek ki s mozgósítsák a Tanácsköztársaság melletti kiállásra a tömegeket. Az agitáció eredménye volt az áprilisi tanácsválasztás nagy sikere és a júniusi politikai sztrájk. A sztrájk alkalmával a tanácskormány a francia katonák között való terjesztés céljából röplapokat, azonkívül a sztrájkoló munkásoknak pénzt küldött Szegedre. A kiküldöttek csak nagy nehézségek árán tudtak átsurranni a francia demarkációs vonalon. Néha azonban sikerült borral, cigarettával, pénzzel megvesztegetni az őrségeket; ilyen esetekben könnyebben lehetett bejutni a Tanácsköztársaság területéről Szegedre. A forradalmi kormányzótanács útmutatásait én juttattam el a román megszállás alatt lévő Arad, illetve a szerb megszállás alatt álló Temesvár munkásságának.

A júniusi politikai sztrájk idején a munkások megzavarták az ellenforradalmi szervezők által tartott gyűléseket és a toborzást. (Pl. Alsóvároson a Földműves utcai népkörben.) A sztrájk célja az ellenforradalmi szegedi »kormány« működésének akadályozása volt. A sztrájk idején a franciák megszállták a Munkásotthont, a sztrájkvezetők egy részét letartóztatták és Nagyikindára hurcolták, de a sztrájk után szabadon engedték őket.

* A szöktetés körülményeiről részletesen beszámol Kiss Etel, az ugyancsak még élő szegedi munkásveteránhoz, Katona Andrásához intézett levelében. Leveléhez csatolja a saját, valamint a vele letartóztatásban lévő Rózsa Etel és Széll Julikáról készült csoportfényképet, melyet egy franciá katoná készített róluk, s vitt magával emlékül, mint »magyar kommunista nőkről«. A Csillag-börtönben hely már nem volt a letartóztatottak részére s így őket is a tiszaparti leányiskola pincéjébe (mai Tömörkény gimnázium) zárták. Mindhármán közreműködtek Hoffmann Üdön és Dobos Jenő kiszabadításában.

1919 nyarán a Horthy-féle különítmények példátlan *terrort* fejtettek ki. Az általa létrehozott ellenforradalmi »hadsereg« főként Szegedre özönlött katonatisztek-ből állott, akiket fényes ígéretekkel toboroztak be. Különösen hirhedtté vált a Prónay-különítmény, amely összeállította a munkásvezetők listáját is. Ezen a listán szereplők közül sokat elfogott és meggyilkolt. Egy alkalommal, 1919 júliusában kulturális előadás volt a Munkásotthonban, amelyet az általános sztrájk után a franciák visszaadtak a munkásoknak. Ekkor megjelent az előadáson egy 25 tagú katonatiszti alakulat és a jelenlévőket igazoltatta. Kb. 60 embert tartóztattak le s bekísérték a közelben lévő 46-os laktanyába. Útközben ütötték-verték az összefogott munkásokat, úgy annyira, hogy mire a laktanyába értek, ruhájuk vöröslött a vértől. Később ezeket a letartóztatottakat — francia közbelépésre — a fehér terroristák szabadon engedték.

Munkások — a szervezkedő ellenforradalom ellen

Jenei Sándor, szabómester 1885-ben született Szegeden, 1902-ben kapcsolódik a munkásmozgalomba. Hamarosan vezetőségi tagja a Szociáldemokrata Pártnak. 1918–19-ben tagja a Munkástanácsnak is, később tevékeny pártharcos. A felszabadulás után igazoló bizottsági tag. Szegeden halt meg 1957. november 5-én.

Alábbi visszaemlékezését Gaál Endre szíveségéből közlöm.

Miután a franciák Szeged várost elzárták a Tanácsköztársaságtól, a szegedi munkások *illegális kapcsolatot tartottak fenn a tanácskormánygal*. Az összekötők a Tanácsköztársaság fennállása alatt állandóan jártak. A tanácskormány Szegedre küldött útmutatásainak egy része arra vonatkozott, hogy a francia szállítónokat fel kell robbantani. De ehhez nem állottak eszközök a szegedi munkásság rendelkezésére. Azt az útmutatást azonban, hogy ki kell tartani a végsőig s fönnyel tartani a forradalmi szellemet, a munkások megvalósították. Így pl. *május 1-én sztrájkoltak* a franciák ellenforradalmi terrorja elleni tiltakozásul. Voltak olyan munkások, akik ezen a napon utcai tüntetést terveztek; ezt azonban a franciák ellenintézkedései lehetetlenné tették.

A szervezett munkásság nem állott szóba az ABC* ellenforradalmi alakulattal, jóllehet az ABC próbált kapcsolatot létesíteni a munkásokkal. Csupán a keresztényszocialista munkásokat tudta megnyerni. (Ez a kevésszámú keresztényszocialista munkásság főleg a dohánygyárban és a vasútnál dolgozott.)

Ugyancsak a harcokésztség és a forradalmi szellem jele volt az is, hogy a munkásság képviselői *nem léptek be az ún. Néptanácsba*, május végén. A francia »víroskormányzó« a munkásság és polgárság közötti békés együttműködést hirdette s azért támogatta ennek megvalósítása érdekében a néptanács ujjaszervezését. Somogyi Szilveszter polgármester erősen szorgalmazta, hogy a munkásság képviselői lépjenek be ebbe a testületbe s egy vezetőségi gyűlésen ki is jelentette, ha a munkásság önként nem hajlandó erre, hatalmi szóval kényszeríti. De a munkásvezetők kitartottak és nem léptek be a néptanácsba, nem helyezkedtek a polgársággal való együttműködés álláspontjára a terror közepette sem.

Nem tárgyalt a munkásság *Károlyi Gyula ellenforradalmi »kormány«*-ával sem. A »kormány« bemutatkozásával és eskütételével kapcsolatos Klauzál téri gyűlésen sem vettek részt munkások, mert az ellenforradalom csak polgári jogokat hirdetgetett, de a népjogokról hallani sem akart. A forradalmi harcokésztség bizo-

* Anti Bolsevista Comité szervezet rövidítése.

nyítékaként, a tanácskormány útmutatásai megvalósításának jegyében a munkásság (kb. 4000 fő) *júniusban általános politikai sztrájkba lépett*. A sztrájkhoz mások is csatlakoztak, még a kereskedők is bezárták üzleteiket. A sztrájk idején egy alkalommal a munkások a Stefánia sétányon jöttek össze és tüntető menetben akartak a francia parancsnokság épülete elé vonulni. A sétányon összegyűlt sztrájkolókat katonaság verte szét. A franciák ez alkalommal sok munkást elfogtak s közülük ötöt, köztük Kovács Pétert is, deportálták. A sztrájkoló munkásokat a »kormány« ellenforradalmi terrorral akarta meghátrálásra kényszeríteni. Lumpenproletárokból, jómódú parasztokból, értelmiségiekből, tisztekből »hadsereget« toborzott. Ennek különítményei (pl. az Ostenburg-különítmény) sok szegedi munkást meggyilkoltak. Több szakszervezeti vezető tűnt el a különítmények gyilkos munkája következtében. A franciák is terrorisztikusan léptek föl ezekben a napokban, feldúlták és megszállták a Munkásotthont.

A sztrájk egyheti harc után megszűnt ugyan, de a munkások továbbra is szemben állottak a Szegeden összegyülekezett ellenforradalmárokkal. Ezt bizonyítja, hogy visszautasították a Károlyi Gyula örökébe lépő P. Ábrahám Dezső »kormányával« való együttműködést is. Hiába ajánlott Ábrahám Dezső miniszteri tárcákat és államtitkári állásokat, a munkások — a tanácskormány útmutatásaihoz híven — szembefordultak ezzel a »demokratikus« színezetű ellenforradalmi alakulattal is. Legfeljebb a pozícióhajhász Olejnyik József lett volna hajlandó az együttműködésre.

Ellenforradalom — Általános sztrájk

Dobó Miklós ma is élő munkásveterán. 1897. július 3-án született. Mint cipésmester, fiatalon kapcsolódik a munkásmozgalomba. A legforradalmibb szakszervezetnek, a cipésszakszervezetnek vezetőségi tagja, a Bizalmi Testület elnöke. Tevékeny részt vállalt az 1918–19-es s az azt követő idők munkásmozgalmában.

Emlékezését Gaál Endre szívességéből közlöm.

A Kommunista Párt szegedi szervezetének megalakulása alkalmával a *cipészek szakszervezete* gyűlést tartott, amelyen Rákosi Mátyás is megjelent. E gyűlésen a kommunisták ellen felszólaló szakszervezeti vezetők vereséget szenvedtek; a gyűlés úgy határozott, hogy a cipészek belépnek a Kommunista Pártba.

A *klerikális reakció* már 1919 januárjában megkezdte forradalomellenes munkáját. A katolikus papok szervezték a »katolikus autonómiát« és házról házra járva agitáltak, hogy a szervezetbe belépve, mindenki fogjon össze »a vörös veszedelem ellen«. Április-májusban szélesebb körűvé vált a klérus által támogatott ellenforradalmi mozgolódás. Zadravecz István ferences házfőnök vezetésével ellenforradalmi gyűléseket tartottak az alsóvárosi népkörben. Az »ellenforradalmi kormány« megalakulása után az ún. »nemzeti hadsereg« toborzása céljából volt több gyűlés Alsóvároson. Egy ilyen gyűlésen maga Horthy is megjelent. Zadravecz főleg a kulákokat igyekezett rábírní, hogy lépjenek be az ellenforradalmi hadseregbe. A toborzás sikere, az agitáció fokozása érdekében Zadravecz mozgósította a 15–20 legtekintélyesebb alsóvárosi gazdát, akiknek az irányítására hetenként 2–3 összejövetelt rendezett. A toborzó gyűléseket a munkások közbekiáltásokkal zavarták. E közbeszólások az idegen, ellenforradalmi elemek Szegedről való eltávolítását is követelték. Az alsóvárosi plébánián ellenforradalmi röpcédulákat tároltak s ezek terjesztését 8–10 éves gyermekekre bízta, akik a röpcédulákat a Mátyás tér sarkán osztogatták a templomba igyekvők között. A papok a vallásvédelem jelszavával igyekeztek a hívőket a kommunizmus ellen hangolni. A Szegeden megalakult ellenforradalmi szervezet, az ABC, szerette volna a munkások támogatását is megnyerni s ezért az ABC vezetői tárgyaltak is jobboldali munkásvezetőkkel, azonban az összevezetőség, élén Ferenczi József titkárral, elutasította az ellenforradalommal való együttműködést.

A munkásság, a város Tanácsköztársaságtól való elzárása ellenére is, megtalálta a módját, hogy *kapcsolatot tartson fenn a tanácskormánnyal*. Ez a kapcsolat egészen a Tanácsköztársaság leveréséig fennállott. A tanácskormány mindig arra hívta fel a szegedi munkásokat, hogy szervezkedjenek, a lehetőségekhez képest

harcoljanak a forradalmi eszmékért. Erre lelkesítettek a repülőgépekről több alkalommal leszórt rőpcédulák is.

A tanácskormány lelkesítő munkájának hatása alatt júniusban az összmunkásság általános sztrájkba lépett. E sztrájk kifejezetten politikai jellegű volt s egy hét után a szakszervezeti bizottság befejezettnek nyilvánította. A sztrájk idején az utcákon vörös gombokkal megjelenő munkásokat a Horthy-féle különítmények tisztei és a csendőrök brutálisan bántalmazták; sok munkást bevittek a »belügy-minisztérium« rendőri osztályára és ott verték össze őket. A Madách utcai iskola pincéjébe is sok forradalmárt behurcoltak, ott agyonverték őket és összedrótozott hulláikat a Tiszába dobták. A munkások ennek ellenére hőiesen állták a harcot, délben és este előzönlöttek a korzót, az ellenforradalmárok naplopásának kedvenc színterét. Az egyes szakmák munkásai a város más-más helyén ütötték fel a sztrájkanyagukat. (A vasutasok pl. a Boszorkányszigeten gyülekeztek.)

A szegedi munkások forradalmi szelleme tehát a város elzárása utáni időben is elevenen élt. A szakszervezetek munkásságából a cipészek voltak a legbaloldalibbak, a legharcosabbak.

Egy volt szegedi vöröskatona

Kondász Ferenc ma 66 éves, régen elkerült Szegedről, a fővárosban egyik külkereskedelmi vállalat dolgozója. 1920. április 17-én kelt törvényszéki ítélettel önnönsnek mondták ki a 27 éves, szegedi születésű és lakos, nőtlen asztalosságát súlyos testi sértés büntetésében és becsületsértés vétségében. Az összbüntetés 4 évre, 6 hónapra és 600 Korona pénzbüntetésre szült, amit Kondász ki is töltött a szegedi Csillag-börtönben, a sopronköhidaí fegyházban s a budapesti gyűjtőfogházban.

Az alábbi feljegyzést Oltvai Ferenc szegedi levéltári dokumentumai alapján, szívésségéből közlöm.

...A március 26-i éjszakára gondolok, amikor a franciák nyomására kénytelenek voltunk elhagyni Szegedet... a letartóztatás veszélye számunkra állandóan fennállt. Tehát még az éjszaka folyamán kivonultunk Szegedről, a direktórium vezetésével. A karhatalom 3—400 főből állott. 3—4 gépfegyverrel. Körülbelül 10 huszárral Kisteleken a Tóth-féle vendéglőben ütött tábor. Itt értesültünk arról, hogy a tőlünk nem messze lévő Sándorfalván kitört az ellenforradalom. Azonnal riadót rendeltünk el s időben sikerült csapatainknak megelőzni a franciákat abban, hogy esetleg megszállják a községet.

...Jól emlékszem a sándorfalvi megmozdulás főkolomposaira, Vigh Gyulára, a Pallavicini-uradalom főintézőjére, Elgecz József malomtulajdonosra, Mayer Ádám tanfőre és Hunya József községi jegyzőre. Ezek az ellenforradalmárok a Sándorfalván elhelyezett kisserű vörös őrséget leszerelték s bementek Szegedre, ahol felkeresték a francia városparancsnokot, s arra kérték, hogy a franciák szállják meg Sándorfalvát, mert csak így kerülhetik el a birtokfelosztást. Azt hangoztatták, hogy inkább az ellenséget etetik, mint a vörös bitangokat. Sándorfalvára kiment erőink letartóztatták az ellenforradalmárokat. Nekem mint laktanya-parancsnoknak, azért adták át őket, hogy vegyem fel személyi adataikat s utána kísértessem őket Kiskunfélegyházára, a forradalmi törvényszék elé. Nem felel meg a valóságnak, hogy össze-vissza vertem őket. Igaz, hogy Elgecz és Mayer egy-egy pofont kapott, de nem többet. Hunya Józsefet többször is megkérdeztem, hogy ő kicsoda, mindig azt válaszolta:

— Kérem, én királyi körjegyző vagyok.

Ezt én humorosnak találtam a forradalmi időben.

Úgy, hát bizonyára tud írni? — kérdeztem tőle.

Igenlő válasza után átadtam őt Sándor Konstantinovics volt orosz hadifogoly kozáknak, akkori segédtisztnek, aki egy nagy seprűt nyomott a kezébe: — Írja csak össze a két nagy kocsmaszobát...

Ennek elvégzése után még vagy 3—400 csajkát mosattunk el vele, amelyeket az elrendelt riadó miatt a vöröskatonák már nem tudtak kitisztítani. Átkísérték a vádlottakat Kiskunfélegyházára.

Ezért lettem becsületsértés címén 6 hónapra, a két pofonért pedig négy évre elítélve.

— — — —

Kondász Ferenc csak egy kis szereplője a nagy időknek. De az ilyen »kis szereplők« bátor helytállása jelentette a Tanácsköztársaság erejét...

Varga János jelenleg is élő munkásveterán. Született 1891-ben, Péterrévén. Mint kőműves, 1908 óta vesz részt a munkásmozgalomban. Tagja volt az ifjúmunkás szervező bizottságnak. 1919-ben a direktórium mellett mint közellátási vezető működött. Egy és fél évig volt vizsgálati fogságban. 1941 óta tagja az MKP-nak. Munkásmozgalmi visszaemlékezései jelentek meg különböző lapokban.

A falhoz támasztott lécekből összerótt állványon hatalmas vászon feszült. Az állvány jó két hónappal előbb még az istálló falához volt támasztva az udvaron. Akkor még éjjelente a tyúkok ültek rajta. A hajnal ébredését a tanyák népével a kakas tudatta róla. Most festőállvány lett belőle. A rajta kifeszített vásznon a színek egymás mellé rakásából a hajnal jött, az emberiség ébredése bontakozik ki, amint a sötét éj szörnyeit harcban bátran megsemmisíti.

A festő: nő.** Kicsi és törekeny. Arca fáradt, hervadt. A ruhája egyszerű, elnyűtt, régen volt az, amikor új volt, amikor a varróműhelyből kikerült. Így a festő: mint nő, jelentéktelen. A haja is rendetlen, színe fakószínű, fénytelen. A szeme szürke, a fáradt arcban a finom homlok alatt mélyen bentülő, de kutatóan messze, nagyon messze néző. Kukovetz Nana, a festő, Szeged nemes város ösztöndíjával 1913-ban tovább tanulni Párizsba került. Édesanyja Szegeden maradt. Nana rokont nem ismert a végtelen földtekén. Anyja itthon alkalmi munkával tengette életét, a lány tanult, hogy egyszer szebbé tehesse édesanyja szürke életét és a színek valóságával mutassa meg a világnak, mi a szép, nemes és mi a csúf, förtelmes.

Háború lett. Nana is internálótáborba került. Itt töltötte el a háború idejét. Amikor vége lett a háborúnak, az internáltak szabadok lehettek. Nana is szabad lett s nagynehezen haza is érkezett május végén. Egyszerű foltozott ruhában, könnyű táská volt a poggyásza, amikor kiszállt a vonatból Szatymaz állomáson. A vonat nem megy tovább. Szegedet megszállva tartják a franciák. Lezárva

* Megjelent a Délmagyarország 1955. augusztus 6-i számában.

** Kukovetz Nana (1885–1919) festőművész. Szegeden született, már fiatal korában festegetni kezdett. 1908-ban képeiből kiállítást rendezett s eladott festménye árából s csekély ösztöndíjjal Párizsba ment. Ösztöndíja megvonása után nyomorban élt. 1913-ban ismét külföldi tanulmányútra ment, Rómába és Párizsba. Az első háború itt érte s koncentrációs táborba került. 1918-ban szocialista eszmékkel telve tért haza. Édesanyjával Szatymazon húzódott meg, ahol a direktórium megbízásából működvelő előadások részére díszleteket festett. Augusztus 5-én fehér terrorista tisztek bestialis kegyetlenséggel meggyilkolták.

minden út és határ. Hiába gyalogolt kis táskájával a kettős határnál lévő francia vonalig. Mutatja az útlevelét — a vonalon nem engedték át: hátha beviszi a kommunista mételtyt. Csüggedten tér vissza. Hogyan és mint éljen? Pénze nincs, földmunkához nem ért, ugyan miből éljen. Tanácstalanságában egy parasztasszony segített rajta. Menjen a direktóriumhoz Központra, az mindent eligazít.

Központon a direktórium lakást utal ki részére. Nana legjobban Szatymazon szeretne lakni, mert egy jó órás séta után a Fehértő felső vonalától már jól láthatja Szegedet, ahol az anyja lakik. Szatymazon kap lakást. Pénze nincs, kap ötszáz koronát, majd ledolgozza, a direktórium ad munkát számára. Fessen olyan képet, amely a munkát, a munkást mutatja meg a mindennapi küzdelemben. Nana azonban »független művész« akar lenni és maradni. Mindent úgy fest, ahogy látja. Ebből ő nem enged.

Különben meg a festéssel baj van, mert sem festékje, sem ecsetje nincsen, de vászon sincs. Témáit, amelyeket meg szeretne festeni, vázlatfüzetéből mutatja. Internálótáborbeli arcok, alakok, a győzelmi mámoros francia utca, úti benyomások a tájról, a vasúti kocsi utasairól, a várótermek folyton változó utas népéről. Munkácsi István, a kereskedelem szervezője, az vásárol élelmet a fővárosi munkásság számára, a Vörös Hadseregnek. Helyette ipari árut hoz, melyre a tanya népének van szüksége. Ő hozza meg Nana részére a festéshez szükségeseket.

A tanyán kevés a kenyér, a liszt. A kevés kenyérre Nana is felesleges. Szél Mihály bácsi — tanyai költő — vállalja, hogy leviszi kocsiján Szatymazra és útban kerül egy kis kenyérke is. Kapott Széléktől más alkalommal is.

Amikor megérkeztek Nana részére az ecsetek, a festék és a paletta, a kapott ötszáz koronát — Gárdonyi »Bor« színművéhez díszletfestéssel ledolgozta. Sőt, még kapott is pénzt érte.

Akkor került be szobájába a tyúkülő festőállvány. De most nem korpászsák feszül rajta — mert a díszletfestést arra másolta — hanem valódi, festéshez való vászon. A kép rajza a világ térképe. Az országhatárok elmosódva látszanak. Az egész fölé pókháló feszül, melynek központja Róma. A nagy fekete keresztes pók is ott van. Talán ezer lába is van, melyek elérnek minden ország fölé és a háló fonalával hurcolják körül az országok népét jellegzetesen rajzolt alakokat.

A nagy orosz térség fölött szétszakadt a háló. A hálóhurkot fejt le a sík alak magáról. Letépve, sárba taposva, részben vonaglik a polypkar a lábak alatt a térségen. Az orosz térség felett üde, levegős, fényes a kép: a hajnal áttöri az éjsötétséget. Áthat a derengés a szomszéd tájakra, népekre, tétován nyúl a kéz, hogy a hálóhurkot, a csápot magáról letépje. Magyar föld felett is szakadt már a háló, a polyp csápjá már le van szakadva a három alak testéről, tarkójáról.

Igy van már a kép a festővásznon. A tárt ablakon hull rá a fény. Nana nézi művét, majd messze, messze néz. Ismét a vászonra tér tekintete s az ecsetet a festékhez kenve, a magyar részleten valamit javítani kezdene: legyen az kifejezőbb, érthetőbb, hogy a hajnal a dolgozóknak hoz új életre ébresztőt.

Munkájában a kapásné ijedt hangja zavarja meg:

— Az állomásnál a fehérek akasztják a vörösöket.

Nana munkájában elmerülve, talán nem értette, mit mondott a kapásné s éppen olyan hálásan felelt, mint amikor az gyümölcsöt rakott számára az ablakdeszkára: Köszönöm.

És festett tovább.

Az állomás melletti akasztások után a tiszturak ittak. Zsák igazgató úr velük ivott. Szóba jött, hogy a városi ösztöndíjjal Párizsba küldött Kukovetz Nana Szatymazon van. A tiszturak közül hárman gáláns látogatásra szánják magukat. Ha művész nő, bizonyára szép és ily »hősöknek« nem tagad meg egy pár mosolyt, vagy mást sem. Thurzó hadnagy a legvitézebb. Társa Bibó és Bicskei Andor. Bicskei Dorozsmán Salm-Salm gróffal együttműködve Ujhelyi tanítót az alá és fölé tett éles hasábfarács között halálra táncoltatták.

— Bon jour! — köszöntött be Nanához Thurzó, nagyot dobbanva, mert sarkát összeütni sohasem tudta. — Tiszteletünk tesszük... — Mikor feléje fordult, Nana jelentéktelen, keskeny, fáradt kis arca, tovább nem is folytatta. Belépett a másik kettő is. Néznek. Nem ilyennek képzelték Nanát. Kényszeredetten kérdezik: — Művész nő, mit csinál?

— Szeretném pontosan kifejezni, milyen a világ... — nyugodt hangon válaszolt Nana. A tiszték a vászon elé álltak. A festményhez nem kellett magyarázat.

— Te ringyó, te vörös cafat! Erre kaptál ösztöndíjat? — szállt a dühödt, felhorkanó hang Nana felé. Bicskei arcul csapta, a megingott nő hajának tincseit Thurzó elkapta. Nana az ablakhoz hátrált, az ablakdeszkára ült egy pillanatig, és lábait felhúзва fordult ki az ablakon az udvarra. Futott Nana a szőlőkön, kerteken. A három tiszt utána rohant, de nem érték utól. A távolság folyton nőtt közöttük. Lövöldöztek utána, míg egy lövéstől Nana elterült. A sebbel fetrengő nőt összerugdalták kegyetlenül s utána egy almafára felakasztották. A tiszturak pedig, hogy »nemzeti felszabadító« munkájukat végezték, ástak a tetem alatt egy sekély gödröt, ahova bűntényük áldozatát elrejtették.

Szeged felé szabaddá lett az út. A franciák nem tartották a Kettős határnál lévő záró vonalat. A forgalom szabaddá váltával a hír is szabadabban haladt. Így tudta meg Kukovetz né, hogy lánya Franciaországból visszaérkezett és Szatymazon lakott. Kigyalogolt és kereste a lányát. Megmutatták, hogy hol lakott, de hogy hova lett, nem tudták. Napok múltán találták meg. Bevitték Szegedre, eltemették. A lányát gyászoló anyja a sírhalmot fehér teljes szegfűvel ültette tele. Elnyílt a fehér szegfű, magot is kötött, a mag tokja kinyílt és a magot a szél széthintette a sírhalomra.

Új tavasz jött. Kikelt a sírhalmon a rászóródott mag s a sok bimbó kipatant, szinte egyszerre mind. Nana sírját a fehér szegfű magjából kelt égőpiros szegfűpalást borította be.

Erről a csodáról valószínűleg valamelyik szegedi kommunista munkásnő gondoskodott.

Munkáspártok Szegeden 1918—19-ben

Szalai János író, volt újságíró 1956. május 20-án Gaál Endréhez írt levelében tett emlékezése alapján. Szalai 1922-ben szabadult ki a szegedi "Csillag akadémiából", ahova mint az első direktorium "veszedelmes kommunista újságírója" pár évre, 117 vádponttal megterhelve vonult be. Szabadulása után végleg citávozott Szegedről. 1957-ben, Szentesen hunyt el.

A szociáldemokrata pártot 1914 előtt Czibula Antal dr. ügyvéd, mint pártelnök szervezte.* Ugyanő irányította a szakszervezeteket is. 1914 előtt a párttagok száma — hullámzással — átlag 400 volt, a Népszava olvasóié 300, a szakszervezeti tagoké 800.

1918 novemberében *lavinaszerűen* indult meg az említett párt taglétszámának növekedése. Oly sokan akartak »minél előbb« bejutni a pártba, hogy némely napon több százan álltak sorba a Fekete Ház (pártközpont) folyosóján, udvarán s az utcán, úgyhogy a vezetőség döntése után a nagy munkahelyeken, a város-házán, városi bérházban, a gyárakban, közüzemekben írták össze az új jelentkezőket.

Legelőször a városi rendőrség lépett be a pártba, legtevékenyebb forradalmi tagjai voltak Dreyer (Drégely) József dr. és Szakáll József dr. rendőrkapitányok, akikről, mint a szegedi KMP szervező elnöke, már akkor tudtam, hogy kommunisták. A városi alkalmazottak közül az első világháború során 363 ember vonult be katonának, közülük 59 halt meg. 1918 őszén csak az a tucat főtisztviselő nem lépett be a pártba, akit nem engedtek. A függetlenségi és 48-as párt tagjainak jelentős része, úgyszintén a pártönkízüliek ezrei szintén a szociáldemokrata pártba kéredzkedtek, de odalépett be a járásbíróság, a törvényszék, az ítéltábla bírái, a pedagógusok, a gyári, kereskedelmi, bank- és köztisztviselők mindenhol, az önálló kisiparosok.

Pár hét alatt már 19 000-re duzzadt fel a szociáldemokrat párt, annál is inkább, mert a fő-szervezők, Wallisch Kálmán párttitkár és felesége, Szabó János szakszervezeti elnök és Nemes Lajos vasmunkás, válogatás nélkül, minden jelentkezőt tárt karokkal befogadtak. Az ilyen felduzzasztás okát-célját, mint a testvér munkáspárt vezetője, szóvá is tettem, mire Wallisch elvtárs, aki titokban, 1918 végén hajlott a kommunista párt szabad — legális — terjedése felé, ezt a magyarázatot adta:

— Lássátok be, Szalai elvtárs, ez a módszerünk jobb, mintha az emberek

* Csak részben, közvetlen az első világháború előtt, mint a párt ügyésze szerepelt.

ezreit kirekesztjük és így nemcsak nyílt ellenséggé tesszük, hanem képtelenek lennénk őket figyelemmel kísérni, mit akarnak.

Ne felejtjük el, abban az időben a KMP csaknem minden megmozdulását országszerte, a jobboldali szociáldemokrata vezetők intenciói alapján, maga a szociáldemokrata párt gátolta. Mi, szegedi kommunisták, a *tömegek minél átütőbb és gyorsabb forradalmasítása érdekében* ezt a taktikát választottuk: Miután a szociáldemokrata párt egerutat nyert és mert a franciák egyre nagyobb arányú beszívargása miatt a polgárság, de a városi munkásság többsége is a felduzzadt párt berkeiben látta biztonságosnak a helyzetét, — ilyen, adott körülmények közt magára a szociáldemokrata párt baloldalára helyeztük a súlyt és forradalmi ösztönüket öntudatosossá, tüzessé fejlesztve, igyekeztünk őket *aktív kommunista csoportokká beépíteni* s a helyükön hagyni, mint továbbra is látszólagos szociáldemokratákat. Ez a módszer fényesen bevált! A jelenségek csakhamar biztatóan alakultak: Szegeden a szociáldemokrata párt égisze alatt kezdődtek az igazi forradalmat előkészítő és mélyítő felvonulások, — többször ágyúk, gépfegyverek kíséretében, a KMP orosz mintájú Marx—Lenin harcos szellemében. Szegeden ez a fejlődés gyorsabb volt, mint Magyarországon bárhol, amihez a lökést, sőt a biztonságot az a kommunista tudatunk adta meg, hogy az 1917-ben és 18-ban Oroszországból hazatért parasztok tízezrei mint ösztönös, vagy tudatos bolsevisták figyelik a városi küzdelmünket a hatalom megszerzéséért s parasztjaink akár fegyveres segítségnyújtásra is el vannak szánva.

Precíz meghatározással: a szegedi KMP — függetlenül attól, hogy papíron hány taggal szerepelt — *a forradalmi cselekvésekre megérett városi munkásság és a tanyai dolgozó parasztság hatalmas többségével rendelkezett.*

Találón jelentette Dettre János kormánybiztos Károlyi Mihály kormányának, hogy a KMP szegedi szervezete erejét a leszerelt katonák megnyerésére fordította.*

Megfelelt a valóságnak Kelemen Béla dr. főispánnak és Somogyi Szilveszter polgármesternek a francia parancsnokságnak adott információja, mely szerint a szegedi Szociáldemokrata Pártot tulajdonképpen a kommunisták irányítják. *Papírforma* szerint tehát a szegedi kommunista párt átütő erejének korántsem volt hű tükre a taglétszáma, — viszont a Szociáldemokrata Párt 20 000-nél is nagyobb létszáma a papírformája dacára, nem lehetett átütő erejű. Ugyanis a párt balszárnya szabott irányt a politikai népgyűléseken, a vitaelőadásokon, kommunisták vonultatták föl a szociáldemokrata pártinak mondott 8—12 ezer létszámú tömegeket, hogy sorra eltávolítsák a városházáról, a városi bérházból, az OTI-ból, általában az összes állami hivatalból a népellenes, gyanús beállítottságú vezetőket, kommunisták verték szét a provokáló burzsoák, klerikális és reakciós elemek előadásait, akár a Tisza szálló nagytérképében, akár a városházán, vagy a Klauzál téren rendezték azokat. Kommunista huszárok verték ki a Katonatanácsból Soós Károly generális elnöktől Shvoy Kálmán vezérkari őrnagy, tanácstitkártól kezdve a gyanús tisztekkel és fullajtárokkal együtt a forradalom ádáz ellenségeit.

* A jelentés szó szerinti így hangzik: Szegeden bolsevik mozgalom erősen terjed, Rákosi Mátyás Budapestről tegnap előadást tartott, melyen a szegedi Szociáldemokrata Párt nagy része csatlakozott a kommunista párthoz. Szegedi katonaság bizalmi férfiai közül többen jelentették be csatlakozásukat, propagandát folytatják, elsején újabb ülést tartanak az összes szakma küldötteivel és katonaság bizalmi férfiival. Bp. 1918 évi december 31-én, Dettre kormánybiztos.

Valóban, a kommunista pártszervezetünk irányította a Kenderfonó, a Gázgyár, A Villanytelep és Vasút, továbbá két fűrészgyár próbasztrájkját, majd pedig az öt hétig tartó, forradalmi erőt bizonyító *szegedi általános sztrájkot*, akkor és amiatt, mert a Klauzál téren, a francia védnökség alá helyezkedő, link »ellenforradalmi kormány megalakulását« kihirdették.

Csak e nagy sztrájk befejezése után lazult meg a kiüldözött direktórium és forradalmi intéző bizottság eddigi szoros kapcsolata a városi munkássággal. Több oka volt ennek: *Először* is az akkor már erős francia városkormányzóság — árulások, besúgások sorozata folytán — hadbírótság elé igyekeztek a terelni a városban s a demarkációs vonalon elfogható kommunistákat. Így fogtak el két elvtársat s ítélték halálra, mint az általános sztrájk fő szervezőit. Még 23 elvtársat ítélt el a hadbírótság 10—15 évi, sőt 20 évi súlyos börtönre. Hogy a halálra ítélteteket kivégezték-e, vagy pedig megszöktették őket is, mint számtalan elvtársat (a francia katonák és altisztek többsége szimpatizált már a kommunistákkal), — mind a mai napig tudtommal nincs konkrétum... Az internáltak egy része hazatért, másik része Szegedre nem mert visszamenni, többen pedig meghaltak az internáló táborban. *Másodszor*: a feladataink a tanyavidékekre, községekbe koncentrálódtak és megsekszorozódtak, részben a vörös front és Budapest élelmezésének segítése, részben a mezei munkák szervezése és elvégzése céljából. *Harmadszor* és ez volt a fő ok: a budapesti központ lefújta az egyre véresebbnek mutakozó Szeged városi »erőltető« akciókat. Ugyanis jelentések, suttogó hírek arról szóltak, hogy amióta Bibó fehérterrorista hadnagy* nyílt utcán leszúrt egy sztrájkoló munkást, utána a Prónay-zászlóalj s a Héjjas-különítmény titokban elfog, megkínoz és megöl »kommunista gyanús« munkásokat...

Tudomásom szerint a Munkástanács balszárnyához Katona András, Kovács János, Hoffmann Géza, Bartha László, Osváth József, Varga János, Udvardi János, Szalai János, Nemes Lajos, Guczi Ferenc és Lencz Géza tartoztak.

* Nem azonos a »Tűz« c. forradalmi lap szerkesztőjével!

Forradalom — Tanácsköztársaság — Ellenforradalom

*Dr. Hollós József, külföldön is jó hírű tüdőszakorvos, Kecskeméten született 1876. augusztus 22-én, meghalt 1947-ben New Yorkban, hova a proletárdiktatúra bukása után emigrált. Mint orvos került Szegedre a századforduló elején. Ő valószínűleg meg Szegeden az alkoholelleses mozgalmat, összefogta a helyi értelmiségi embereket, irányt mutatott nekik. Ő vetette meg alapját a tüdőbeteg-gondozó intézetnek s a helyi partfürdőnek is. Mint a párizsi orvosi akadémia kitüntetettje, életét tette fel arra, hogy megmentse az emberiséget a legpusztítóbb betegségtől. Szegeden még sokan emlékezhetnek rá, mint a "szegények orvosára". Juhász Gyula barátja, Ady rajongója volt. Élete végső szakaszában, mint haladó írásai bizonyítják, revízió alá vette polgári ideológiáját s a jövő letéteményesét a Szovjetunióban látta.**

*Alábbiakban részleteket adunk "Egy orvos élete" c. könyvéből és a Bécsi Magyar Újság 1922. október 8., 15. és 18. számaiban folytatásokban megjelent, forradalmi eseményekről szóló cikkéből.***

...Egy vagy két nappal azután, hogy a Budapesten megalakult Nemzeti Tanács kiáltványát kibocsátotta, október 25-én Szeged is a cselekvés terére lépett. Aznap este alakult meg kezdeményezésemre a szegedi Nemzeti Tanács, a munkásotthon titkári szobájában...egyelőre egy népgyűlés összehívását határoztuk el, vasárnap délutánra, október 27-re... Szombat éjjel kicsiny, piros plakátokat ragasztottak ki Szeged házfalain, ezzel a szöveggel:

Polgárok! Munkások!

A politikai helyzet megbeszélése végett vasárnap délután 3 órakor népgyűlést tartunk, a Klauzál téren.

Legyen ott mindenki!

A szegedi Nemzeti Tanács.

* Életrajzát kéziratos munkájában Péter László írta meg.

** Az írásban szereplő téves adatokat szerző láányos visszaemlékezéseivel magyarázhatjuk.

Senki sem tudta még ekkor, kiből áll e titokzatos társaság... A déli órákban parancs jelent meg a kaszárnnyákban, katonai intézetekben, hogy katonának a népgyűlésen részt venni szigorúan tilos... Levetettem ezredorvosi uniformisomat, sietve előkészítettem a gyűlés határozati javaslatát s mire odaértem, már hatezer főnyi tömeg várakozott a Klauzál téri Kossuth-szobor előtt. A tömegben katonatisztek cirkáltak s a katonákat magukkal vitték. Néhányan nem akartak engedelmeskedni, de a tömeg izgatott magaviselete láttán a tisztek visszavonultak. Egy Potytyondy nevű tartalékos főhadnagy, rendőrtiszt különösen buzgón működött a katonák eltávolítása körül...

Minden szónok s a határozati javaslat is azt hangoztatta, hogy a kormány azonnal adja át a helyét Károlyi Mihálynak, azonnal fegyverszünetet kell kötni s a magyar ezredeket haza kell hozni a háfárok védelmére. Én voltam az utolsó szónok. »Minden szerencsétlenségünknek a polgárság gyávasága az oka — mondtam — és az is gyávaság volt tőlünk, hogy a hősiség álarcával a háborúba vonultunk, ahelyett, hogy bátran itthon maradtunk volna.« Befejezésül elszavaltam Ady Endre versét, a »Magyar Jakobinus dalát«...

...A Nemzeti Tanács minden este összeült s szerdán este egy vasárnap tartandó újabb nagygyűlést határoztunk el, melyre a tanyaiakat is meghívtuk és a katonákat is. Ekkor tudtam meg, hogy a kegyelmes úr* két gépfegyvere ellenében a Mars téri laktanyában 6 géppuskát tartottak készenlétben a katonák, hogy ha baj lesz, a nép segítségére sietnek.

Csütörtökön kora reggel tudtuk meg, hogy Pesten forradalom van. Kikiáltották a köztársaságot! Tisza Istvánt megölték!

A Nemzeti Tanácsban délután 2 órára határoztuk el a népgyűlést... Becsey Károly nyitotta meg, rendkívül hatásos beszéddel. Utána Dettre János tartott beszédet, majd Fülöpp altábornagy szólalt fel s az egész helyőrség nevében forradalmi érzületéről tett tanúságot. Beszéde végén meg nem állhattam, hogy oda ne lépjek hozzá, mondván: — Fogadja üdvözetemet, altábornagy úr! — s leereszkedőleg kezet nyújtottam neki.

Móra Ferenc tartotta a leghatásosabb szónoklatot, méltatva a világtörténelem jelen nagy eseményeit s a magyar köztársaság jelentőségét. A hatás szinte leírhatatlan... Közben jelentik, hogy itt van Zadravecz István, az alsóvárosi plébános, s szintén beszélni óhajt. »Ahol pap szót emel, ott az igazság megfeszítették... — kiáltottam Petőfivel, — »...amíg én itt vagyok, csuhás nem beszél.« Zadravecz mindjárt el is kotródott...

A Nemzeti Tanács másnap már a városházán tartotta ülését. Ezután már egyre-másra alakultak a tanácsok...

*

A Nemzeti Tanács lassanként veszített tekintélyéből, aminek oka a polgári elem túlsúlya s így csökkent forradalmisága volt. A város irányítását mindinkább a Munkástanács vette át. A szociáldemokrata párt persze rendkívül megnövekedett, a titkárságon már nem győzték a tagokat elkönyvelni. Boldog-boldogtalan sietett belépni a pártba, melynek eszébe sem jutott a selejtezés. Máról holnapra »elvtársá« vedlettek katonatisztek és nyárspolgárok, kétes egzisztenciák és kapitalisták, még

* Fülöpp altábornagy, aki az első népgyűlés miatt magához hívatta Hollóst, s mint lázadót, a hadbíróssággal fenyegette.

a munkások is szervezkedtek és szakszervezetileg beléptek, sőt két delegátusuk a Munkástanácsban is helyet kapott. Emiatt egy hírlapi cikkben meg is támadtam a Munkástanácsot, amely viszont engemet támadott és kinevezett a kapitalisták barátjának...

...Február végén* nagy népgyűlés a Klauzál téren. A kommunista agitáció hatása ezenközben mindinkább érezhetővé vált. Volt egy hetilapjuk is, melyet Szalai János hírlapíró szerkesztett. A kommunisták megnyerték maguknak a kaszárnyákat is. Érdekes, hogy a huszárokat maguk a huszártisztek lovalták föl, minden bizonnyal ellenforradalmi célzattal... A kommunisták hatalmas népgyűlést rögtönöztek a Klauzál téren, de felvonult a szociáldemokraták serege is, s a Kárász-ház erkélyén valóságos viaskodás folyt szocialista és kommunista szónokok között. A 15–20 ezernyi tömeg hol az egyik, hol a másik szónokot hurrogtatta le... öklök és kardok emelkedtek a levegőbe, kisebb-nagyobb verekedő, vitatkozó csoportok alakultak ki, és úgy látszott minden pillanatban, hogy a véres összeütközés kikerülhetetlen. A helyzet olyan fenyegető volt, hogy Dettre kormánybiztos telefonon kért Budapestről sürgős segítséget, ahonnan az egyes honvédek egy zászlóalja és egy század tengerész Neuberger Frigyes vezetésével azonnal útnak is indult... A kommunista tömeg végül különvált, nagy vörös zászlójukkal elvonult a Klauzál térről a Széchenyi térre**, hogy népgyűlését zavartalanul megtarthassa. A szociáldemokrata népgyűlésen határozottan nagyobb tömeg maradt, de látnivaló volt, hogy a kisebb tábor az elszántabb, mindenre készebb. A gyűlés végeztével fölvonult a szocialisták pártja, a városháza*** előtt összetalálkozott a két tábor, most már a fegyverek is előkerültek, revolverlövések hangzottak el, és egy 18 éves fiatalember a kommunisták táborából holtan maradt a piactéren...

Éles tükörképe volt ez a jelenet az egész letiport, megcsalt és meggyalázott proletariátus lelki világának és előrevetett árnyéka az elkövetkezendő áldatlan testvérharcnak.

A szocialista párt temette az áldozatot és megbízásukból én tartottam a halotti beszédet.

— A mi generációnknak — mondtam — az a feladata, hogy a kapitalista társadalom és a háború antiszociális nemzedékéből egy új generációt neveljen, szociálisan érző és cselekvő embereket, akik alkalmasak lesznek arra, hogy vállainkra állva, az új társadalmat kiépíthessék. Az események kezünkbe adták a lehetőséget. Ha erőszakra alapítjuk az új társadalmat, azt egy másik erőszak fogja megdönteni.

Éveknek kellett eltelni, amíg az élet, ez az igazi tanító mester, megtanított arra, hogy a kapitalizmus társadalmában még a nevelés eszközeit is többnyire csak erőszakkal lehet a dolgozók számára megszerezni...

...A kommün kitörését követő reggel egy fegyveres csapat támadást intézett a börtön**** ellen, mely a kaszárnya mellett terült el. A börtön ablakaiban géppuskák jelentek meg, s állandóan kattogó fegyverek golyókkal szórták be a Mars teret. Mindenki menekült, sokan megsebesültek. Egy katona és egy asszony holtan maradt a kövezeten.

* Helyesen: március 11-én.

** Helyesen: a Kossuth Lajos sugárút 5. szám alatti, Alföldi Szálló elé.

*** Helyesen: a MÁV-üzletvezetőség előtt, a mostani Anna-kótnál.

**** Csillagbörtön, melyben a franciák által, Budapesten letartóztatott orosz Vörös-kereszt Misszió tagjai voltak.

Egy francia csapat elfogta és elhurcolta Neuberger főhadnagyot. Boszorkányos gyorsasággal ostromállapotot teremtettek, az utcasarkokon gépfegyverek... óriási plakátok az utcákon. A francia parancsnok ultimátuma...

...Újra nekem kellett tartani a temetési beszédet. A halottak a Somogyi Könyvtár előcsarnokában voltak fölhevítve.

— A nyugati demokráciák cserbenhagytak bennünket — mondtam beszédemben — Wilson ünnepélyes ígéretéből, a népek önrendelkezési jogából egyetlen betűt be nem tartottak. Elárulták szabadságra vágyó népünket és nem mint szerencsétlen áldozatokkal, de mint kriminálisokkal bánnak velünk. Nem békét és megértést hoztak, hanem új háborúk, új gyűlöletek magvait szórják szét és megaláznak bennünket. Demokráciáért, szabadságért, megélhetésért kinyújtott kezünket visszalökték. Lehetett-e más választás, mint Kelet felé fordítani arcunkat, ahol megvolt a bátorság kipusztítani a nyomor, az elnyomás, a háború igazi bűnöseit. Kelet felől várjuk a Világosságot.

A hatalmas tömeg ünnepélyes csendben vonult a temetőbe, ahol Wallisch Kálmán mondott megható beszédet...

*

A francia megszállás védelme alatt az ellenforradalom kibontotta szárnyait Szegeden. Egyre-másra tartóztatták le a munkásság vezetőit, akik könnyelműen a városban maradtak...

A városháza nagy termében gyűlést tartottak a fehérek. Valamelyik szónok előadta, hogy én három millió koronát loptam a város kasszájából s azt gyermekeimmel együtt Svájcba csempészttem.

Juhász Gyula közbekiáltott:

— Ne bántsák azt a szent embert!

Egy nagytermetű katonatiszt* megragadta a költőt és úgy fültövön vágta, hogy a vér elöntötte az arcát s aztán kidobta a teremből. Senki sem tiltakozott...

Azok a földbirtokosok, akik nem menekültek külföldre, Szegeden ütötték fel tanyájukat. Köztük Horthy Miklós, a cattarói »hős«, aki a föllázadt tengerészek gyáva lemészárlásával tengerügyi ranghoz jutott. A francia tisztek őt ajánlották vezérül. Jól tudott franciául, könnyen összebarátkozott az »ellenséggel«. Ám pénztelenül és kopott egyenruhával hogyan lehessen vezérkedni? Ekkor jelent meg a váratlan szerencse két gazdag szegedi zsidó gyáros képében. Back Bernát és Wimmer Fülöp autót vettek a levitézlett tengeragnak, kiruházták, zsebpénzzel is ellátták. Amint a vörös uralom véget ért, Horthy vezér megindult dunántúli hadjáratára...

* Balogh Lajos ny. százados, városatyja.

Még 1919. április havában könyv jelent meg *„Szeged a háború után”* címmel, Domokos László tollából. A könyv szerzője nagyjából még az első világháború alatt írta, írása a Tanácsköztársaság ideje alatt már túlhaladtá vált, vezérgondolata mégis az, hogy *„... Szeged a háborús nyomorúság tisztító tüzeiben birtokába jutott mindazoknak a szellemi előfeltételeknek, amelyek nagyfa fejlesztését szinte parancsoló szükségként írja elő.”* Sorrendben a következő Paál Jób munkája: *„A száznapos szegedi kormány* (Bpest, 1919).*»* Kimondottan ellenforradalmi célzattal íródott, a proletárdiktatúrával, mely szerinte *»minden eddig ismert zsarnokságnál jobban lenyűgöző»,* nem is foglalkozik. Az első könyv, ami a forradalmi napokról íródott (Juhász Gyula előhangjával), kicsiny könyv, *„Szeged a forradalomban»,* névtelen szerzőtől. Krónikás hűséggel mondja el az októberi események történetét, leközi a szereplők beszédeit. A másik könyv Ujlaki Antalnak a könyve: *„Szeged a forradalomban és a nemzeti feltámadásban».* Ennek a könyvnek szerzőségét a címlapján írt szerzőtől, a Kelemen—Szakáts-pör tárgyalásán elvitatta Polgár Péter dr. Valószínű azonban (apámtól így hallottam), hogy a munka, alogy megírták, mégis Ujlaki műve. Szokása volt a *»testvir»*-nek, hogy az adatokat mással gyűjtette össze, de a csokorbakötés feladatát mindig magának tartotta fenn. Kávéházban beszélgetett a szereplőkkel a munkásmozgalmak céljairól, eszközeiről, helyzetéről, s míg azok beszéltek, ő kutyanyelvekre jegyzetelt. Nem hiszem, hogy a tiszteletdíjából, melyet könyvéért kapott, az adatszervezőknek egy *»feketékávéra való»* is jutott volna. Adathalmaza vasvillával összehányt, ki lehet belőle bogarászni egyet s mást, de forrásmunkának sokkal jobb Kelemen Béla dr. könyve: *»Adatok a szegedi ellenforradalom és a szegedi kormány történetéhez, 1919».* A bevezető rész a szegedi forradalmi mozgalmakról Tonelli Sándor dr. műve. A könyv memoárnak készült, de annak nem jó. Hol van ez a nagy memoároktól, amelyekből hű képét kapnánk egy korszaknak. Hűséges rajzát a benne szereplőknek, a lüktető erőknél valódi mozgásait? Meg sem közelíti a nagy memoárokat, hiába keresnénk benne még az ötórás teák színes képét is... Mégis becses munka a megőrzött adatokért (bár nem mindig fedik a valóságot, szerzője mérhetetlen elfogultsága miatt), s nélkülözhetetlen a történetírás számára.

Nagyjából ugyanez mondható Tonelli másik munkájára: *»A franciák Szegeden»* (1939) s Kiss Ferenc és Sz. Szigethy Vilmosmal, mint társszerzőkkel írt *»Szeged»* (1927) című monográfiájára.

Csaba Jenő piarista tanár könyvének — *»A forradalom története Szegeden»* — már a címe is szerencsétlen, talán nem azt akarta írni, hogy Szegeden van a *»forradalom története»,* ahol megírták. Ürdögi alakok mozognak a színen, mint a mesében s rémisztgetik a jámbor olvasót. Ünkenként is Anatole France szerzetes írója jut eszembe, aki ír, ír cellájában, nem veszi észre, hogy körülötte már megváltozott a világ, írja egy kor történetét, s nem hallja, hogy a forradalom döngeti a kolostor kapuját... Csaba tanár is ír, ír, nem veszi észre, vagy nem is akarja észrevenni, hogy társai már küldöttségbe mentek tisztelegni a direktorium elé... (Egyetlen értéke könyvének talán, hogy leközi egy Juhász Gyula-verset, de azt is sok sajtóhibával!)

Szegeden jelent meg (1927) Kormányos Benő dr. könyve: *»Megemlékezések. Tíz év Magyarország szomorú történetéből, 1914—1924.»* Bár nem foglalkozik alaposan szegedi eseményekkel, de bizonyítéka annak, szerzője milyen ügyesen vedlett vissza fehérnek. Teljesen ellenforradalmár beállítású Bokor Pál dr. munkája is: *»Szegedországtól — Magyarorszáig»* (Bpest, 1939). Az eseményeket helyenkint egészen ostobán állítja be, tendenciájánál talán csak *»talpnyaló volta»* nagyobb...

Utolsónak hagytam Hollós József önéletírását (*»Egy orvos élete»,* New York, 1944).

Nem történeti munkának készült (túlságosan egyéni beállítású, helyenkénti pontatlan visszaemlékezése csak azzal menthető, hogy emigrációban készült) írására szüksége van nemcsak annak, aki Szegeddel foglalkozik, hanem az utókornak is, hogy az olvasók elmondhassák: »... volt Magyarországon egy áldott lelkű orvos, aki becsülettel megállta helyét abban a viharban, amellyel a végzet mindannyiunk életét próbára tette...« (Idézet Vámbéry Rusztem előszavából.)

A felsorolt könyvek ma már igen nehezen hozzáférhetők s ez is indokolja, hogy jelen gyűjteményhez hasonlókat a dolgozók kezébe jussanak.

A felszabadulás után jelent meg Székely Lajos tanulmánya: »*A szegedi munkásság harca a Tanácsköztársaságért*«, Bpest, 1954, és Gaál Endre könyve: »*A szegedi munkásság harca a Tanácsköztársaságért, 1917—1919*«, Bpest, 1956. Ugyancsak Gaál Endrétől jelent meg »*Szegedi adalékok a klerikális reakció népellenes harcához (1914—1920)*«, Szeged 1956. Utóbbi három munka már a marxista történetszemlélet szerint íródott s részletes-séggel, értékeléssel tárgyalják a forradalmi eseményeket.

Jelen összeállításom elbírálásánál többen közreműködtek. Így Bezerédy István, Tóth Béla s Péter László, nem utolsósorban Serfőző Lajos, akiknek hasznos útmutatásaiért ez úton mondok köszönetet.

Bevezető	1
Udvardi János	5
Bilincsekből — vissza a mozgalomba	7
Wallisch Kálmán	9
Részletek Wallisch Kálmán vallomásaiból	11
Czibula Antal	15
Katonatanács — Munkástanács és egyebek	17
A Szociáldemokrata Párt. Tanácsok. A Tűz	24
Adatok a szegedi direktórium működéséhez	27
A szatymazi véres nap	29
A Zarecsnik-eset	35
Emlékezéseimből (Cseh Imre)	39
Munkások— a szervezkedő ellenforradalom ellen (Jenei Sándor)	43
Ellenforradalom — Általános sztrájk (Dobó Miklós)	45
Egy volt szegedi vöröskatona (Kondász Ferenc)	47
Tiszturak Szatymazon. 1919. augusztus 5. (Varga János)	49
Munkáspártok Szegeden 1918—19-ben (Szalai János)	53
Forradalom — Tanácsköztársaság — Ellenforradalom (Hollós József)	57
Jegyzetek	61
Tartalom	63

Kiadja: a Hazafias Népfront Szeged Városi Bizottsága

Felelős kiadó: Nagy István

Megjelent 5000 példányban, 5,5 ív (A/5) terjedelemben,

1959. május 31-én

Szegedi Nyomda V. 59-1744

F. v.: Vincze György